

**ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ
ХАБАРШЫ
№ 2(4)**

АСТАНА - 2003

**ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ
ХАБАРШЫ**

№2 (4)

Астана - 2003

**Қазақстан
Республикасы
Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік
терминологиялық
комиссия бюллетені
№2 (4)**

2003 жылғы мамыр

Құрылтайшы:
Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігі

Редакциялық алқа:
М.Құл-Мұхаммед – Мемтерминком
төрағасы

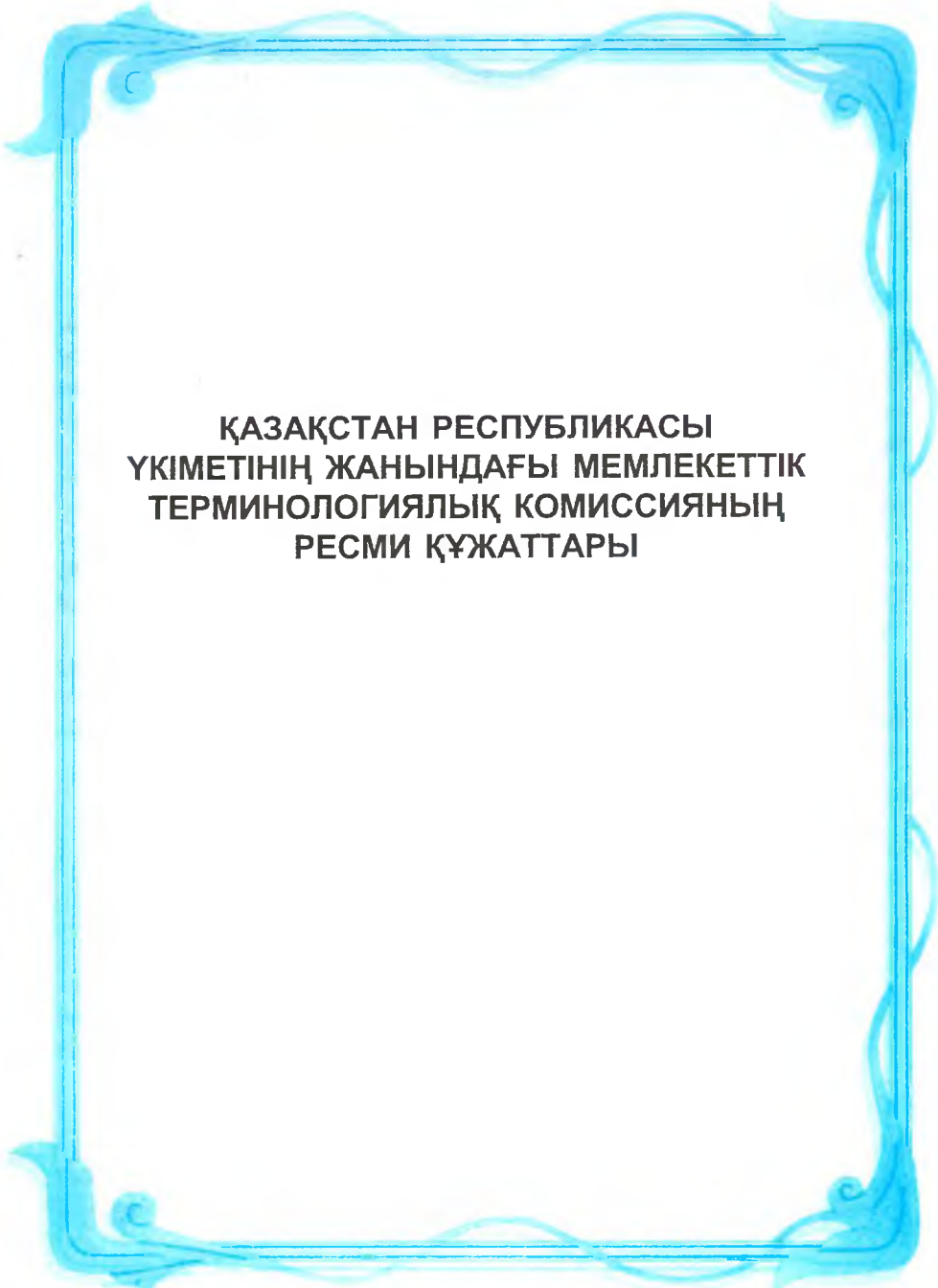
Мемтерминком мүшелері:

С.Әбдірахманов
Б.Бодаубай
Ә.Кекілбаев
Ж. Қараев
Ш.Құрманбайұлы
А.Нұрмаханов
Д. Омашұлы
А.Сейдімбек
Т.Тұяқбаев
К.Хұсайын
К.Юсуп

Жауапты шығарушы:

ҚР Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім
министрлігінің Тілдерді дамыту департаменті

ҚР Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім
министрлігінде тіркеліп, тіркеу туралы 2002
жылғы 27 мамырда №2993-Ж кәулігі берілген.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҮКІМЕТІНІҢ ЖАНЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ КОМИССИЯНЫҢ
РЕСМИ ҚҰЖАТТАРЫ**

**Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы
Мемлекеттік терминологиялық комиссияның
ШЕШІМІ**

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминологиялық комиссия

ШЕШІМ ЕТЕДІ:

1. Қазақстан Республикасының Парламенті Сенаты Аппаратының аударма, лингвистикалық сараптама және Парламент актілерін шығару бөлімінің меңгерушісі Б.Бодаубай мен осы бөлім меңгерушісінің орынбасары М.Айымбетов дайындаған терминдер мен сөз тіркестері түзетулерді ескере отырып, бекітілсін.

2. Қазақстан Республикасының Парламенті Сенаты Аппаратының аударма, лингвистикалық сараптама және Парламент актілерін шығару бөлімі меңгерушісінің орынбасары Е.Сафуани мен Қазақстан Республикасының Парламенті Мәжілісі Аппаратының редакциялау және аударма бөлімінің меңгерушісі Д.Омашұлы ұсынған терминдер мен сөз тіркестері түзетулерді ескере отырып, бекітілсін.

3. Қазақстан Республикасының Экономика және сауда министрлігінің Стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі комитеті ұсынған “Өрт қауіпсіздігі. Терминдер мен анықтамалар” мемлекеттік стандартының жобасы қажетті түзетулер енгізілгеннен кейін мақұлдансын.

Мемтерминком төрағасы

М.Құл-Мұхаммед

Мемтерминком хатшысы

А.Нұрмаханов

**Астана қаласы,
2003 жылғы 4 наурыз**

Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Мемлекеттік терминологиялық комиссияның 2003 жылғы 4 наурыздағы мәжілісінде бекітілген терминдер:

1. амнистия	рақымшылық
2. арбитражный суд	төрелік сот
3. арендодатель	жалға беруші
4. близкие родственники	жақын туыстар
5. биржевой арбитраж	биржалық төрелік
6. биржевая котировка	биржалық белгіленім
7. биржевой маклер	биржалық маклер
8. биржевая спекуляция	биржалық алыпсатарлық
9. биржевой совет	биржа кеңесі
10. биржевик	биржашы
11. биржевые доходы	биржалық кірістер
12. биржевые уставы	биржалық жарғылар
13. боеголовка	оқтұмсық
14. боеприпасы	оқ-дәрі
15. бродяжничество	қаңғыбастық
16. бытовой подряд	тұрмыстық мердігерлік
17. внебюджетные фонды	бюджеттен тыс қорлар
18. внеочередные выборы	кезектен тыс сайлау
19. внесудебная процедура	соттан тыс рәсім
20. внешнеэкономическая сделка	сыртқы экономикалық мәміле
21. внешний аудит	сыртқы аудит
22. внешняя политика	сыртқы саясат
23. внешняя угроза	сыртқы қатер
24. военизированное формирование	әскерилендірілген құралым
25. военное положение	соғыс жағдайы
26. военно-лечебное учреждение	әскери-емдеу мекемесі
27. военнослужащий	әскери қызметші
28. военные действия	соғыс қимылдары
29. военный суд	әскери сот
30. воинская часть	әскери бөлім
31. воинская служба	әскери қызмет

32. воинское соединение	әскери құрама
33. воинское звание	әскери атақ
34. воинское формирование	әскери құралым
35. врачебная тайна	дәрігерлік құпия
36. врачебно-консультационная комиссия (ВКК)	дәрігерлік– консультациялық комиссия (ДКК)
37. врачебный долг	дәрігерлік борыш
38. вредитель	зиянкес
39. вредительство	зиянжестік
40. вредность	зияндылық
41. всеобщее	жалпыға бірдей
42. всеобщее, равное и прямое избирательное право	жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы
43. генеральное соглашение	бас келісім
44. генеральный подрядчик	бас мердігер
45. главное управление	бас басқарма
46. глобальная безопасность	жаһандық қауіпсіздік
47. двусторонняя сделка	екіжақты мәміле
48. денежная единица	ақша бірлігі
49. денежная компенсация	ақшалай өтем
50. денежная сумма	ақша сомасы
51. денежное взыскание	ақшалай өндіріп алу
52. денежное довольствие	ақшалай үлес
53. денежное обязательство	ақшалай міндеттеме
54. денежный взнос	ақшалай жарна
55. денежный знак	ақша белгісі
56. денежное средство	ақшалай қаражат
57. денежный рынок	ақша рыногы
58. денежный капитал	ақша капиталы
59. депутатская группа	депутаттық топ
60. депутатская фракция	депутаттық фракция
61. депутатские объединения	депутаттық бірлестіктер
62. дискриминация	кемсіту
63. добровольный взнос	ерікті жарна
64. добровольный имущественный взнос	ерікті мүліктік жарна
65. древесина	сүрек
66. жестокость	қатыгездік

67. забастовка	ереуіл
68. заблаговременно	күні бұрын
69. заведомо	көрінеу
70. заведомо ложный	көрінеу жалған
71. заведомо ложная информация	көрінеу жалған ақпарат
72. заведомо ложное сообщение	көрінеу жалған хабарлама
73. завещание	өсиет
74. завещатель	өсиетші
75. завещать	өсиет ету
76. заготовка	дайындама
77. заготовитель	дайындаушы
78. загрязнение	ластау
79. загрязнение окружающей среды	қоршаған ортаны ластау
80. заинтересованное лицо	мүдделі адам
81. заинтересованность	мүдделілік
82. знак различия	айырым белгі
83. межотраслевая координация	салааралық үйлестіру
84. межселенные территории	қонысаралық аумақтар
85. обыск	тінту
86. рамочное соглашение	негіздемелік келісім
87. сомнение	күмән
88. третейский суд	аралық сот

Мемтерминкомның кезекті мәжілісінде бекітуге әскери, заң, қаржы, медицина, іс жүргізу саласына қатысты терминдер тобы ұсынылды. Сөз жауапкершілігіне атүсті қарай алмайтын көпшілікке ресми бекітілген 88 сөз бен сөз тіркесінің бірқатарына қысқаша түсінік беруді қажет деп санадық.

Терминологиядағы басты талаптардың бірі – мағыналас ұғымдарды ұялық әдіспен беру екендігін негізге ала отырып **биржалық төрелік** (биржевой арбитраж), **биржалық белгіленім** (биржевая котировка), **биржалық маклер** (биржевой маклер), **биржалық алыпсатарлық** (биржевая спекуляция), **биржалық кірістер** (биржевые доходы), **биржалық жарғылар** (биржевые уставы), **ақшалай өтем** (денежная компенсация), **ақшалай үлес** (денежное довольствие), **ақшалай жарна** (денежный взнос) және **ақша бірлігі** (денежная единица), **ақша сомасы** (денежная сумма), **ақша белгісі** (денежный знак), сондай-ақ **депутаттық топ** (депутатская группа), **депутаттық фракция**

(депутатская фракция), **депутаттық бірлестіктер** (депутатская объединения) терминдері осы әдіспен бекітілді. Бұл сөз тіркестерін бекіту кезінде олардың заңнамалық құжаттарда осылайша қолданылып жүргендігі де назарда ұсталды.

Мәжілісте осы тәртіппен **әскери бөлім** (воинская часть), **әскери қызмет** (воинская служба), **әскери құрама** (воинское соединение), **әскери атақ** (воинское звание), **әскери құралым** (воинское формирование), **әскерилендірілген құралым** (военизированное формирование) сияқты әскери терминдер де бекітілді. **Құрама**, **құралым**, **құрылым** терминдері бірінің орнына бірі қолданылып, түсініспеушілік тудырып жүргендіктен, олардың ара-жігін ажыратып бекіту қажеттігі туындады. **Құрылым** бұрыннан **структура** сөзінің аудармасы ретінде қалыптасқандығы белгілі, сондықтан Мемтерминком мүшелері әскери терминологиядағы **соединение** ұғымына **құрама**, **формирование** ұғымына **құралым** сөздері сәйкес келеді деп шешті. Бұл терминдердің кейбір әскери әдебиеттер мен құжаттарда Мемтерминком бекіткен нұсқада қолданылып жүргендігін де айта кеткен орынды.

Бұрын бекітілген **зиян** (вред) терминіне сәйкес осы түбірден өрбитін және бірінен бірі туындайтын ұғымдардың атаулары ретінде **зиянкес** (вредитель), **зиянкестік** (вредительство), **зияндылық** (вредность) терминдері бірауыздан мақұлданды. Сол сияқты **өсиет** (завещание), **өсиетші** (завещатель), **өсиет ету** (завещать) терминдерімен алдыңғы мәжілісте бекітілген **жаһандану** (глобализация) терминімен бір ұя құрайтын **жаһандық қауіпсіздік** (глобальная безопасность) тіркесі де Мемтерминком мүшелері тарапынан қолдау тапты.

Заң, іс жүргізу саласына қатысты бұрын бекітілген **келісім** (соглашение) және **сот** (суд) терминдерін тірек сөз ретінде ала отырып **бас келісім** (генеральное соглашение), **негіздемелік келісім** (рамочное соглашение), **төрелік сот** (арбитражный суд), **аралық сот** (третейский суд) терминдерінің мағыналары ажыратылып бекітілді. Көптеген халықаралық ұйымдардың мүшесі болып отырған еліміздің Парламентіне бекіту үшін келіп түсетін халықаралық құжаттарда жиі ұшырасатындығы бұл ұғымдардың мағыналарын таратып бекітуді қажет етіп отыр.

Мемтерминкомның бұрынғы мәжілістерінде жеке терминдер санатында бекітілген **рәсім** (процедура), **мәміле** (сделка) сөздерінің негізінде **соттан тыс рәсім** (внесудебная процедура), **екіжақты мәміле** (двусторонняя сделка), **сыртқы экономикалық мәміле** (внешнеэкономическая сделка) тіркестері ресми бекітілді.

Қолданысқа еніп, тілдік айналымда тұрақтала бастаған **дәрігерлік құпия** (врачебная тайна), **дәрігерлік борыш** (врачебный долг), **дәрігерлік-консультациялық комиссия** (врачебно-консультационная комиссия) тіркестері медициналық терминдер ретінде мақұлданды.

80-жылдары **күдік** түрінде бекітілген *сомнение* сөзі **күмән** болып қайта бекітілді. Өйткені **күдік** сөзі біреудің ісінің немесе ниетінің дұрыстығына сезіктенуді білдіріп, *подозрение* сөзінің мағынасымен сәйкес келеді. Сондықтан да Мемтерминкомның 2002 жылғы 20 мамырдағы мәжілісінде **күдікті** *подозреваемый* терминінің баламасы ретінде бекітілген болатын. Ал біреудің немесе бір нәрсенің шынайлығына нық сенімнің жоқтығын, шүбәлануды, түсініспеушілікті **күмән** сөзі білдіретіндіктен, бұл сөз орыс тіліндегі *сомнение* терминінің баламасы ретінде ресми бекітілгені дұрыс деп шешілді.

Мемтерминком мүшелері термин қалыптастыруда қазақ тілінің ішкі мүмкіндіктерін пайдалану ісінің жалғасы ретінде **сүрек** (*древесина*), **рақымшылық** (*амнистия*), **қаңғыбастық** (*бродяжничество*), **оқтұмсық** (*боеголовка*), **кемсіту** (*дискриминация*), **қатыгездік** (*жестокость*) сөздерін термин санатына енгізді. Осы жерде айта кететін жайт: *боеголовка* сөзі бұрын **оқтық** деп бекітілген болатын, алайда **оқтық** – мылтықтың оқ салатын қуысы болғандықтан, бұл сөздің ұғымды дәл беріп тұрмағандығы ескерілді.

Мәжілісте **тыс**, **сыртқы** көмекші сөздерімен жасалған **бюджеттен тыс қорлар** (*внебюджетные фонды*), **кезектен тыс сайлау** (*внеочередные выборы*), **соттан тыс рәсім** (*внесудебная процедура*), **сыртқы экономикалық мәміле** (*внешнеэкономическая сделка*), **сыртқы аудит** (*внешний аудит*), **сыртқы саясат** (*внешняя политика*), **сыртқы қатер** (*внешняя угроза*) сияқты терминдер тобы бекітілді. Орыс тіліндегі *вне-* префиксін **тыс** көмекші сөзімен, ал *внешн-* тұлғасымен жасалған сөздерді **сыртқы** көмекші сөзімен беруді қазақ тілінде термин қалыптастырудың бірізге түсе бастаған үлгісі ретінде атап өтуге болады.

Бұқаралық ақпарат құралдарында, күнделікті тұрмыста қолданылып, тілге сіңіп, үйреншікті болып кеткендігіне қарамастан, құжаттарды рәсімдеу мен аударма барысында өзге нұсқалардың да қолданылып жүргендігін ескере келіп, **ереуіл** (*забастовка*), **дайындама** (*заготовка*), **тінтту** (*обыск*), **қоршаған ортаны қорғау** (*загрязнение окружающей среды*) сөздері мен сөз тіркестерін терминдер ретінде ресми бекіткен орынды деп танылды.

Терминдер мен атауларды бекіту кезінде олардың қазір қолданылып, тілдік айналымда тұрақтала бастағаны, терминге қойылатын талаптарға сәйкестігі басты назарда ұсталды. Бұл терминдер, атаулар, сөз тіркестері бұқаралық ақпарат құралдарында, Интернет жүйесіндегі www.qazaqtili.com web-порталында алдын-ала жарияланып, көпшілік талқысына ұсынылған болатын. Мемтерминком мүшелері бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған және келіп түскен көптеген пікірлер мен ұсыныстармен танысып, талқылау кезінде назарда ұстап отырды.

Мемтерминком

ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ, ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ, ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл айдармен филология ғылымдарының докторлары Ш.Құрманбайұлының қазіргі термин шығармашылығында орын алып жүрген олқылықтар жайлы, М.Серғалиевтің баспасөз беттеріндегі кейбір тілдік қолданыстар туралы, филология ғылымдарның кандидаты Ә.Әміровтің терминологияны қалыптастырудағы қазақ баспасөзінің рөлі жайлы мақалалары беріліп отыр.

Ш.Құрманбайұлы
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінің
басқарма бастығы, филология
ғылымдарының докторы, профессор

ТЕРМИНЖАСАМ БАРЫСЫНДА ОРЫН АЛЫП ЖҮРГЕН КЕМШІЛІКТЕР

Термин шығармашылығындағы тоқырау кезеңі аяқталып, ұлт тілінде термин жасала бастаған соңғы он шақты жылдың көлемінде терминге қойылатын талаптарға сай жасалып, терминологиялық қорымызды байытқан сәтті терминдермен бірге тәжірибесіздік пен кәсіби шеберліктің жетіспеуі салдарынан туындаған терминдер де аз болған жоқ. Ондай сәтсіз терминдер терминологиялық қорымызды байытуды былай қойғанда, ұлт тілінде жасалған терминдерге деген жұртшылықтың теріс көзқарасын туғызып, терминологияны ұлт тілі негізінде қалыптастыруға бағытталған оң үрдістің қарқын алуына нұқсан келтіруі мүмкін. Терминдерді шығармашылық шеберлікпен жасауға емес, өзге тілдерден дайын қалпында қабылдауға дағдыланған, әлі де болса бас қатырып термин жасаудан гөрі сол дәстүрді жалғастыра беруге бейілді кейбір мамандарымыз үшін сәтсіз жасалған терминдер таптырмайтын мысал. Олар сондай терминдерді мысалға келтіре отырып, қазақ тілінде термин жасаудың қажетсіздігін, тіліміздің термин жасауға икемсіздігін дәлелдеп әуре болып жүр. Әрине, қисынға келмейтін терминдерді сынға алып, олардың орнына ұтымды балама ұсыну орынды. Алайда ондай терминдерді алға тарта отырып, тілімізде жаңа жандана бастаған термин шығармашылығына тосқауыл қоюға жол беруге болмайтынын біз осыған дейін де атап көрсеткенбіз. Қазір де сол пікірдеміз. Термин шығармашылығымен кім болса сол айналысып, мұндай жауапты іске атүсті қарауға жол беруге болмайды. Бұл жұмысты үлкен жауапкершілікпен, жоғары кәсіби деңгейде жүргізу арқылы ғана терминологиямызды ұлт тілі негізінде қалыптастырып, қазақ тілінің ғылым саласындағы қызметін қамтамасыз етуге қол жеткізе аламыз.

Терминжасам барысында қандай кемшіліктер орын алып жүр деген мәселеге келсек, олар негізінен төмендегідей болып келеді: Біріншіден, **тіліміздегі сөз тудырушы жұрнақтар терминжасам барысында орнымен жұмсалмай келеді.** Белгілі бір жұрнақтарды шектен тыс көп пайдаланамыз да тілімізде бар жұрнақтардың қалған басым бөлігі іске қосылмай жатады. Соңғы он шақты жыл көлемінде жаңадан туындаған

терминдер мен атауларды саралап көрсек, оған айқын көз жеткізуге болады. Бұл тұрғыдан келгенде қазіргі терминжасам барысында ең жиі қолданылып жүргендердің қатарына етістіктен зат есім тудыратын **-ма /-ме (-ба/-бе, -па/-пе)** жұрнағын да қосуға болады. Бұл жұрнақтың XX ғасырдың бас кезінде, дәлірек айтқанда А.Байтұрсынұлының терминжасам тәжірибесінде кеңінен қолданылғанын білеміз. Оған Ахаң қаламынан туындаған *сауықтама, зауықтама, сарындама, салттама, ғұрыптама, қалыптама, кескіндеме* сияқты терминдері мысал бола алады. Осы үлгімен жасалған *анықтама, міндеттеме, мінездеме* сияқты бірқатар терминдер өткен ғасырдың 90-ыншы жылдарына дейін-ақ тілімізде орныққан болатын. Термин шығармашылығында ұлт тілінің ішкі мүмкіндігі біршама пайдаланыла бастаған қазіргі кезеңде де бұл жұрнақ өнімділік танытып отыр. Мәселен, *келілдеме (рекомендация), көшірме (выписка), құжаттама (документация), бұрыштама (виза), аңдатпа (аннотация), жазба (записка), тізімдеме (опись), дайындама (заготовка), үстеме (надбавка), сараптама (экспертиза), ұңғыма (скважина), үстеме (нагрузка), қаптама (кожух), орама (обмотка), т.б.*

Әлде бұл жұрнақтардың өнімділік танытуының өзге де себептері бар ма деген мәселеге келер болсақ, өзге сөз тудырушы жұрнақтардан қандай да бір артықшылығы бар деудің аса қисыны бола қоймас. Керісінше, бұл жұрнақ арқылы жасалған терминдерді болымсыз етістікпен (*барма, келме, оқыма, жүрме*) тұлғалас болғандықтан атауға аса лайық емес деген пікір де айтылып жүр. Мәселен, *кірістірме (вставка), лықсыма (сброс), кеңейме (дилатация), жылжыма (оплывина), тәртіптеме (распорядок), қайталама (вторичный), сынама (проба)* сияқты баламалардың контекстен тыс тұрғанда ұғым атауы емес болымсыз етістік ретінде қабылданары сөзсіз. Атау сөздің, оның ішінде терминнің ұғымды дәл беріп, басқа ұғыммен ассоциация туғызып, екіұштылыққа жетелемегені жөн-ақ. Әрине, бұл баламалар жаңадан жасалып жатқандықтан олардың өлі тілдік норма ретінде орнығып, тіл тұтынушыларының санасына сіңіп кете қоймағандығын да ескерген орынды. Әйтпесе, жоғарыда атап көрсеткен *анықтама, мінездеме* тәрізді **-ма, -ме** жұрнағының жалғануы арқылы жасалған сөздердің сөздік құрамымызда бұрыннан да бар екені белгілі. Ол аз десек, *бөлме (комната), көрме (выставка), тапсырма (задание), аялдама (остановка), сарқырама (водопад), аударма (перевод)* сияқты осы үлгімен жасалған көптеген атауларды да осы қатарға қосуға болады.

Әсіресе іс жүргізу саласы терминдерінің осы үлгімен көбірек жасалғанын көруге болады. Оған *хаттама (протокол), бұрыштама (виза), мінездеме (характеристика), мәлімдеме (рапорт)* сияқты терминдер тізбегі мысал бола алады. Ұғымдар жүйесінің ерекшелігі мен өзара бай-

ТЕРМИНЖАСАМ БАРЫСЫНДА ОРЫН АЛЫП ЖҮРГЕН КЕМШІЛІКТЕР

Термин шығармашылығындағы тоқырау кезеңі аяқталып, ұлт тілінде термин жасала бастаған соңғы он шақты жылдың көлемінде терминге қойылатын талаптарға сай жасалып, терминологиялық қорымызды байытқан сәтті терминдермен бірге тәжірибесіздік пен кәсіби шеберліктің жетіспеуі салдарынан туындаған терминдер де аз болған жоқ. Ондай сәтсіз терминдер терминологиялық қорымызды байытуды былай қойғанда, ұлт тілінде жасалған терминдерге деген жұртшылықтың теріс көзқарасын туғызып, терминологияны ұлт тілі негізінде қалыптастыруға бағытталған оң үрдістің қарқын алуына нұқсан келтіруі мүмкін. Терминдерді шығармашылық шеберлікпен жасауға емес, өзге тілдерден дайын қалпында қабылдауға дағдыланған, әлі де болса бас қатырып термин жасаудан гөрі сол дәстүрді жалғастыра беруге бейілді кейбір мамандарымыз үшін сәтсіз жасалған терминдер таптырмайтын мысал. Олар сондай терминдерді мысалға келтіре отырып, қазақ тілінде термин жасаудың қажетсіздігін, тіліміздің термин жасауға икемсіздігін дәлелдеп әуре болып жүр. Әрине, қисынға келмейтін терминдерді сынға алып, олардың орнына ұтымды балама ұсыну орынды. Алайда ондай терминдерді алға тарта отырып, тілімізде жаңа жандана бастаған термин шығармашылығына тосқауыл қоюға жол беруге болмайтынын біз осыған дейін де атап көрсеткенбіз. Қазір де сол пікірдеміз. Термин шығармашылығымен кім болса сол айналысып, мұндай жауапты іске атүсті қарауға жол беруге болмайды. Бұл жұмысты үлкен жауапкершілікпен, жоғары кәсіби деңгейде жүргізу арқылы ғана терминологиямызды ұлт тілі негізінде қалыптастырып, қазақ тілінің ғылым саласындағы қызметін қамтамасыз етуге қол жеткізе аламыз.

Терминжасам барысында қандай кемшіліктер орын алып жүр деген мәселеге келсек, олар негізінен төмендегідей болып келеді: Біріншіден, **тіліміздегі сөз тудырушы жұрнақтар терминжасам барысында орнымен жұмсалмай келеді.** Белгілі бір жұрнақтарды шектен тыс көп пайдаланамыз да тілімізде бар жұрнақтардың қалған басым бөлігі іске қосылмай жатады. Соңғы он шақты жыл көлемінде жаңадан туындаған

терминдер мен атауларды саралап көрсек, оған айқын көз жеткізуге болады. Бұл тұрғыдан келгенде қазіргі терминжасам барысында ең жиі қолданылып жүргендердің қатарына етістіктен зат есім тудыратын **-ма /-ме (-ба/-бе, -па/-пе)** жұрнағын да қосуға болады. Бұл жұрнақтың ХХ ғасырдың бас кезінде, дәлірек айтқанда А.Байтұрсынұлының терминжасам тәжірибесінде кеңінен қолданылғанын білеміз. Оған Ахаң қаламынан туындаған *сауықтама, зауықтама, сарындама, салттама, аұрыптама, қалыптама, кескіндеме* сияқты терминдері мысал бола алады. Осы үлгімен жасалған *анықтама, міндеттеме, мінездеме* сияқты бірқатар терминдер өткен ғасырдың 90-ыншы жылдарына дейін-ақ тілімізде орныққан болатын. Термин шығармашылығында ұлт тілінің ішкі мүмкіндігі біршама пайдаланыла бастаған қазіргі кезеңде де бұл жұрнақ өнімділік танытып отыр. Мәселен, *кепілдеме (рекомендация), көшірме (выписка), құжаттама (документация), бұрыштама (виза), аңдатпа (аннотация), жазба (записка), тізімдеме (опись), дайындама (заготовка), үстеме (надбавка), сараптама (экспертиза), ұңғыма (скважина), үстеме (нагрузка), қаптама (кожух), орама (обмотка), т.б.*

Әлде бұл жұрнақтардың өнімділік танытуының өзге де себептері бар ма деген мәселеге келер болсақ, өзге сөз тудырушы жұрнақтардан қандай да бір артықшылығы бар деудің аса қисыны бола қоймас. Керісінше, бұл жұрнақ арқылы жасалған терминдерді болымсыз етістікпен (*барма, келме, оқыма, жүрме*) тұлғалас болғандықтан атауға аса лайық емес деген пікір де айтылып жүр. Мәселен, *кірістірме (вставка), лықсыма (сброс), кеңейме (дilatация), жылжыма (оплывина), тәртіптеме (распорядок), қайталама (вторичный), сынама (проба)* сияқты баламалардың контекстен тыс тұрғанда ұғым атауы емес болымсыз етістік ретінде қабылданары сөзсіз. Атау сөздің, оның ішінде терминнің ұғымды дәл беріп, басқа ұғыммен ассоциация туғызып, екіұштылыққа жетелемегені жөн-ақ. Әрине, бұл баламалар жаңадан жасалып жатқандықтан олардың әлі тілдік норма ретінде орнығып, тіл тұтынушыларының санасына сіңіп кете қоймағандығын да ескерген орынды. Әйтпесе, жоғарыда атап көрсеткен *анықтама, мінездеме* тәрізді **-ма, -ме** жұрнағының жалғануы арқылы жасалған сөздердің сөздік құрамымызда бұрыннан да бар екені белгілі. Ол аз десек, *бөлме (комната), көрме (выставка), тапсырма (задание), аялдама (остановка), сарқырама (водопад), аударма (перевод)* сияқты осы үлгімен жасалған көптеген атауларды да осы қатарға қосуға болады.

Әсіресе іс жүргізу саласы терминдерінің осы үлгімен көбірек жасалғанын көруге болады. Оған *хаттама (протокол), бұрыштама (виза), мінездеме (характеристика), мәлімдеме (рапорт)* сияқты терминдер тізбегі мысал бола алады. Ұғымдар жүйесінің ерекшелігі мен өзара бай-

ланысын тілдік тұрғыдан да жүйелеп беру үшін белгілі бір морфемаларды пайдалана отырып, ортақ моделмен тұлғалас терминдер тізбегін түзу - салалық терминологияны қалыптастыруда қажетті талаптардың бірі болып табылады. Осы талап тұрғысынан қарағанда іс жүргізу саласы терминдері бір үлгімен жасалғандығы құптарлық іс. Алайда **-ма, -ме** жұрнағы жекелеген арнаулы салалармен шектелмей, барлық саланың терминдерін жасауда жиі пайдаланылып жүр. Тілімізде сөзжасам, терминжасам ісінде кәдемізге жаратылмай жатқан көптеген көмекші морфемаларымыз тұрғанда болымсыз етістікпен тұлғалас, мағынасы екіұшты әрі омонимдер қатарын көбейтетін атауларды туғыза беруді термин жасаудың ең ұтымды жолы ретінде танудың негізі бар деу қиын. Бір морфемаға сонша салмақ салудың қажеттілігі де байқалмайды. Тілші ғалым С.Мырзабеков түзген “Қазақ тіліндегі көмекші морфемалардың сөздігінде” 849 қосымша морфеманы алфавит тәртібімен беріп, олардың сөз табына қатысын әрі мағынасы мен қызметін көрсетуге арналған мысалдар берген. Автор осы шағын еңбегінің алғы сөзінде “Қосымша морфемалардың саны, біздің пайымдауымызша, барлық варианттарың қоса есептегенде 1000-ның о жақ, бұ жағында болуға тиіс”- деп атап көрсетеді¹. Осыншама көмекші морфемалар қорының ішінен негізінен сөз тудырушы жұрнақтарды грамматикалық мағынасы мен қызметіне қарай тиімді пайдалана алмай отырғанымыз анық. Сол себепті белгілі бір жұрнақтарға ғана салмақ сала береміз.

Термин шығармашылығында соңғы жылдары өте жиі қолданылып жүрген көмекші морфеманың бірі - етістіктен зат есім туғызатын **-м, -ым, -ім** жұрнағы. Термин шығармашылығындағы өнімділігі тұрғысынан қарағанда бұл жұрнақ **-ма -ме** —ден кейінгі орынды иеленіп тұр. Төмендегі берілген мысалдар осы аталған жұрнақтың жалғануы арқылы жасалған атаулардың бір бөлігін ғана құрайды. Мәселен *басылым (издание), тіркелім (прописка), таралым (тираж), ұстаным (кредо, позиция), салым (вклад), айырым (разность), өтінім (заявка), әкелім (ввоз), отбойка (уатым), жарылым (разлом), көрсетілім, берілім (передача), қойылым (постановка), оқылым (чтение), айтылым (высказывание), құрылым (структура), тізілім (реестр), ауысым (смена), өткізілім (реализация), жеткізілім (поставка), төсем (настил), ілім (изгиб), сұраным (запрос), жиналым (кворум), шегерім (вычет), маманданым (специализация), тоғысым (смычка), жуысым (целинность), түрленім (модификация), т.б.*

Терминжасамдағы өнімділігі жағынан **-ма/-ме** және **-м,-ым/-ім** жұрнақтарымен теңеспесе де кейінгі жылдар жиірек қолданылып жүрген

¹ Мырзабеков С. Қазақ тіліндегі көмекші морфемалардың сөздігі. А., 1992. 4-б.

қосымша морфемалар қатарына **-с, -ыс, -іс** жұрнағын да қосуға болады. Мысалы, *сұраныс (спрос), тексеріс (проверка, досмотр), тапсырыс (заказ), сілкініс (сотрясение), шығыс (расход), кіріс (приход), керіліс (натяжение), түйіс (стык), жарылыс (взрыв)* т.б.

Әрине, сөзжасам, терминжасам процесінде бұл жұрнақтарды пайдаланбау керек деуден аулақпыз. Біздің айтпағымыз - ғылым мен техниканың, арнаулы салалардың барлығында айналдырған екі-үш жұрнақты пайдаланумен шектелуге болмайтындығы.

Осыған дейін де, соңғы жылдары да сөзжасам, терминжасам барысында біркелкі өнімділік танытып келе жатқан *-шы/-ші, -лық/-лік, (-дық/-дік, -тық/-тік)* жұрнақтары. Соңғы кездері бұл жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалған *тапсырысшы (заказчик), әкімші (администратор), мұрағатшы (архивариус), салымшы (вкладчик), кеуектілік (пористость), сығылғыштық (сжимаемость), алағандық (лихоимство), әкімдік (акимат)* тәрізді көптеген термин сөздер арнаулы лексикамыздың қорын толықтырды.

Термин шығармашылығында аса өнімділік таныта қоймаса да біршама орнымен жұмсалып жүрген жұрнақтар да бар. Олардың қатарына *-қыш/-кіш, -ғыш/-гіш, -уыш/-уіш, -қы/-кі, -ғы/-гі* сияқты жұрнақтарды қосуға болады. Мысалы, *тұтатқыш (воспламенитель), түзеткіш (выпрямитель), жайтартқыш (громоотвод), ерігіш (растворимое), бөлгіш (делитель), тежеуіш (супрессор), шектеуіш (ограничитель), бұрауыш (отвертка), реттеуіш (регулятор), орауыш (катушка), қырнауыш (шабер), тамызғы (капельница), сорғы (насос), жүгірткі (бегунок), сүйреткі (шлейф), өршіткі (катализатор), сүзгі (фильтр)* сияқты бірқатар терминдер осы жұрнақтардың жалғануы арқылы жасалған.

Бұрын “Бабырнама”, “Шаһнама”, “Мұхаббатнама”, “Өсиетнама”, “Тотынама” сияқты кітап атаулары мен *жылнама, наурызнама* сияқты біренсаран атаулардың ғана құрамында кездесетін, бізге парсы тілінен енген **-нама** жұрнағының жалғануы арқылы да соңғы жылдары бірнеше жаңа сөздер туындады. Мысалы, *заңнама (законодательство), сауалнама (анкета), сұраунама (вопросник), қазанама (некролог), рұқсатнама (виза), есімнама (персоналий), ғұмырнама (мемуар), әдіснама (методология), сапарнама (путевые записки)*.

Терминжасамға тікелей қатысы болмағандықтан әрі тіл мамандары тарапынан **-хана** жұрнағының орынды-орынсыз қолданылып жүргендігі жайлы айтылғандықтан оған тоқталып жатуды қажет деп таппадық. Сондай-ақ термин шығармашылығында аса өнімділік танытып жүрмеген өзге де жұрнақтардың барлығын бір мақала көлемінде қамтуды мақсат етпедік.

Екіншіден, тіліміздің әр түрлі лексикалық қабаттарына жататын сөздер термин шығармашылығында ұтымды пайдаланылмай жатады. Терминологиялық қорымызды ұлттық негізде байытудың ішкі көзі болып табылатын көнерген сөздер, кәсіби сөздер мен диалектизмдерді термин қалыптастыру кезінде барынша ұтымды пайдаланып отырмыз деуге әлі ерте. Мәселен, *айдауыл (конвой), жасауыл (пристав), бақауыл (надзиратель), торуыл (засада), тосқауыл (заслон)* сияқты көнерген сөздер мен *құжат (документ), ұжым (коллектив), үрдіс (тенденция), түнек (лежка), төп (барда)* тәрізді аймақтық лексика есебінен термин қорымызды байытатын сөздер тілімізде баршылық. Оларды ыждағаттылықпен жинақтап, талғаммен пайдалана білсек, ғылыми-техникалық терминологиямыздың ұлттық сипаты арта түсері анық. Батырлар жыры мен лиро-эпостық жырлардан, дастандардан, жыраулар мен ақын-жазушылар шығармаларынан, көне жазба ескерткіштерден тілімізді түлетуге жарайтын сөздерді іздеп тауып, олардың мағынасын жаңғыртып қажетімізге жаратып жатырмыз деп те айта алмаймыз. Жалпы қолданыстағы синоним сөздерді мағыналық реңктеріне қарай саралап қолдансақ та талай ұғымдардың ара-жігі ажыратылар еді.

Үшіншіден, **аудару барысында сөз мағынасын түсініп, ұғымның мазмұны мен көлемін ажырата білмеуден туындайтын орашолақ аударма атаулар да термин шығармашылығында орын алып жүрген кемшіліктер қатарына кіреді.**

Мысалы, мына төмендегі атауларды солардың қатарына қосуға болады:

Грибковые заболевания – саңырауқұлақ аурулары (бопа аурулары), дочерние предприятия – қыз кәсіпорындар, цельное молоко – мақсатты сүт, рукопашный бой – қоян-қолтық ұрыс, подзаконный акт – заң асты актiсi, генерал-майор – қыран, капитан – қаршыға, смертность – өлімпаз, насос – алсор т.б. Мұндай сорақы аудармаларды арнаулы салалардың қайсынан да табуға болады.

Төртіншіден, **бір ғана ұғымның әр түрлі ғылым салаларында түрліше аталуына жол берілуі де термин шығармашылығында кездесіп жататын кемшіліктердің бірі.** Бұл кемшілік терминологиялық жұмыстарды жүргізуде ғылымаралық үйлестірудің әлсіздігінен орын алып жатады. Жалпы әр түрлі салалардағы терминдердің ортақ атаумен берілуін бір саладағы терминдердің атауларының сәйкес келуімен бірдей үлкен кемшілік деп қарауға болмайды. Бұл ұғымдық, логикалық тұрғыдан қарағанда көрінетін кемшілік. Бір ғана ұғым түрлі ғылым саласында сол ғылымның нысаны ретінде әр қырынан қаралуы мүмкін. Қай ғылымның нысаны ретінде алынып отырғандығына қарамастан ұғым біреу болса,

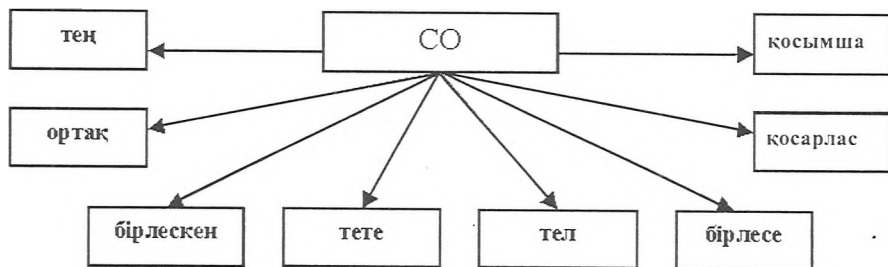
онда оның атауы да әр түрлі болмауға тиіс. Барлық жағдайда орындала бермесе де терминологияда “бір ұғымға – бір атау” деген талаптың бар екендігі белгілі. Осы талап тұрғысынан келгенде әр түрлі арнаулы сала терминдерінің де аттас болмағаны жөн-ақ. Мысалы, *инструктаж* (әскери іс) да, *сноска* (іс жүргізу) да *нұсқама* деп бір терминмен беріліп жүр.

Бесіншіден, **керісінше, бір ғана арнаулы саланың терминологиялық жүйесін құрайтын әр түрлі ұғымдардың ортақ атаумен берілуі де терминжасам барысында кездесетін кемшіліктердің бірі.** Бұл бір ғана арнаулы сала ішінде де, әр түрлі салаларда да болып жататын кемшілік. Мәселен, іс қағаздары саласында қолданылатын *көшірме (выписка)*, *көшірме (копия)*, *шарт (договор)*, *шарт (условия)*, *тәртіп (порядок)*, *тәртіп (дисциплина)*, *түбіртек (корешок)*, *түбіртек (квитанция)*, *тізімдеме (опис)*, *тізімдеме (каталог)* терминдері немесе әскери терминологияда *атака*, *нападение*, *наступление* терминдерінің қазақ тіліндегі баламасы бір ғана *шабуыл* сөзімен, экономикада *надбавка*, *наценка* терминдерінің *үстеме* сөзімен берілуін аталған кемшілік қатарына қосуға болады.

Алтыншыдаң **бір ғана ғылыми ұғымның оқулықтар мен оқу құралдарында терминологиялық сөздіктерде сол еңбектердің авторларының қалауынша түрліше аталып, жарыспалылыққа шектен тыс көп жол берілуі де терминжасам ісінде көрініс беріп отырған кемшіліктердің қатарына кіреді.** Мысалы, *списание* термині түрлі терминологиялық сөздіктерде *есептен шығару*, *шығынға жазу*, *шығарып тастау* түрінде, *заклад* термині *көпілге салу*, *көпілге ұстау*, *мүлік салу*, *салынған мүлік нұсқаларында* жарыса қолданылып жүр. Терминологиядағы жарыспалылықты қазіргі қазақ терминологиясындағы ең жиі кездесетін кемшіліктің қатарына қосуға болады. Жарыспалылықты болдырмау үшін ұсынылған баламалардың ішінен терминге қойылатын талаптарға жауап беретін ұтымдысын дер кезінде таңдап алып, баспасөзде, оқулықтар мен оқу құралдарында, терминологиялық сөздіктерде солардың ғана қолданысын қамтамасыз етіп, термин қалыптастыру ісін жіті қадағалап отыру қажет.

Жетіншіден, **бір-бірімен тығыз байланысты ұғым атауларын терминологиядағы жүйелілікті сақтамай аудару да термин қалыптастырудағы кемшіліктердің бірі.** Мәселен, *теле-* терминдік элементімен келетін терминдер тізбегінен *телеграмма – жеделхат* деп, микрорайон атауын ықшам аудан түрінде аударып алдық та *телефон*, *телефонограмма*, *телевизор* және *миркоорганизм*, *микроэлемент*, *микрофлора* сияқты терминдер тізбегін сол қалпында қалдырдық. Сондай-ақ орыс тіліндегі бір түбірден өрбитін терминдерді аударып алу кезінде

де бірізділік сақталмай жатады. Мысалы, *совместитель* – қоса атқарушы, *совладелец* – ортақ иеленуші, *сопредседатель* – тең төраға, *содокладчик* – қосымша баяндамашы, *соаренда* – қосарлас жалгерлік, *соисполнитель* – бірлесе орындаушы, *соавтор* – бірлескен автор, *тетевтор*, *телтуындыгер* терминдері сөзімізге дәлел бола алады. Осы мысалдан орыс тіліндегі бір ғана **со** приставкасымен келетін сөздердің біздің тілімізде *ортақ*, *тең*, *қосымша*, *қосарлас*, *бірлесе*, *бірлескен*, *тете*, *тел* сияқты сегіз сөзбен беріліп жүргенін көруге болады. Оны сызба түрінде былай көрсетуге болады:

Ең дұрысы осы **со** приставкасымен келетін терминдерді түрлі анықтауыштарды қосып шұбыртпай тілімізде біршама орныққан *современник* – замандас, *сообщник* – сыбайлас, *содолжник* – борыштас, *соотечественник* – отандас, *соединение* – қосылыс, *соратник* – пікірлес, *сопредельный* – шектес, *іргелес*, *сослуживец* – қызметтес немесе ортақ етіске зат есім тудыратын *-лық/-лік(-тық/-тік, -дық/-дік)* жұрнағы жалғану арқылы жасалған *содружество* – достастық, *сообщество* – қоғамдастық, *соперничество* – бәсекелестік сияқты сөзжасам үлгісімен жасалған сөздер сияқты ықшам үлгілермен, бір-екі модельмен ғана жүйелеп берген жөн деп білеміз. Бұл терминдердің ықшамдылығы, тұлғаластығы, жүйелілігі және сөз тудыру мен қолдануға қолайлылығы сынды талаптарына да жауап берген болар еді.

Сегізіншіден **туыстас түркі тілдерінің лексикалық қорында сақталған сөздерді пайдалану, олардың терминжасам тәжірибесін бөлісу мен термин алмасу мәселесі ескерілмей келеді.** Бұл мәселеге біз бұған дейін де арнайы тоқталғандықтан, жан-жақты сөз қозғаудың қажеті бола қоймас деп ойлаймыз. Ұлт тілінің терминқоры ішкі және сыртқы көздер арқылы қалыптасатыны белгілі. Терминқорымызды байытатын сыртқы көздер ретінде біз тарихи-саяси себептер мен соңғы ғасырлардағы ғылыми-техникалық прогрестің даму үрдісіне сәйкес орыс тілі мен европа халықтары тілдерін ғана танып келдік. Соның салдарынан термин алмасу ісі біржақты сипат алды. Ендігі жерде бұрынғы сүрлеуден шықпай тек орыс пен европа халықтары тілдерінен ғана сөз алумен шектелмей, туыстас түркі

халықтарының тілдері арасындағы өзара термин алмасуын да жолға қойған жөн. Ең алдымен туыстас тілдерден сөз алмасу әлем тілдерінің термин қалыптастыру тәжірибесінде де орныққан дәстүр деуге болады. Түркі халықтарының тілдік табиғатын, туыстығын негізге ала отырып, бірімізде жоғымызды екіншімізден алып, түркі тілдеріне ортақ терминдер қорын қалыптастыру – сыртқы көзді пайдаланудың ұтымды жолы болар еді деп білеміз.

Тоғызыншыдаң, **қытай, монғолия қазақтарының тілдерінде бар сөздерді сұрыптап пайдалану жетіспейді**. Мәселен, компьютердің үстел бетімен жылжытқанда экрандағы меңзерді қозғалтатын, қолмен басқарылатын кішкене құрылғысын 2002 жылы шыққан “Информатика және компьютерлік техника” түсіндірме сөздігінде орыс тілінен тікелей аударып *мышкан* деп алсақ, келесі бір сөздікте ағылшын тіліндегі нұсқасы сақталып *mouse* түрінде беріліп жүр. Бұл екеуінің де келісіп тұрмағаны анық. Сәтті балама табылмағандықтан алынғаны көрініп тұр. Дәл осы терминнің баламасы ретінде қытай қазақтарының тілінде қолданылып жүрген тінтуір сөзін алуға әбден болады. “Тінт” сөзінің мағынасы түсіндірме сөздікте “бір нәрсені іздеп үй ішін т.б. жерді ақтарып-төңкеріп қарау, іздеу” деп түсіндірілген. Компьютер құрылғысының қызметін терминжасамның уәжі етіп алсақ, ағылшын тіліндегі пішін ұқсастығына қарай жасалған *mouse* терминіне қарағанда ұғым мазмұнын ашатын оның басты белгілері біздің тіліміздегі атаудан айқын көрініп тұрар еді. Біздіңше, *тінтуір* термині сәтті жасалған термин. Компьютерлік техника терминдерін тек көшіріп қабылдаумен шектелмей оның ұлттық сипатын арттырамыз десек, *тінтуір* тәрізді ұғым мазмұнын ұтымды бейнелеп беретін атауларды қолданысқа енгізген жөн.

Оныншыдаң, **аударуды қажет етпейтін терминдерді қазақшалаймыз деп қателіктерге ұрыну жиі ұшырасады**. Мәселен, эпонимдерді аударудың еш реті жоқ. Алгоритмді *бағдаржол* деп аударудың ешқандай қисынға келмейтіні анық. *Алгоритм* адам аты “әл Хорезм” (патынша *Algoritmi*) оны аударудың қажетсіздігі өз-өзінен түсінікті. Бұл жөнінде айтылып та, жазылып та жүргеніне қарамастан өлі де *бағдаржол* терминін қалыптастыруға ұмтылушылар бар. Атаудан гөрі анықтамаға жақын көп компонентті шұбалаңқы, түсініктеме терминдер түзу де термин шығармашылығында кездесіп жатады. Тіліміздің термин қорына өзге тілдерден еніп “халықаралық терминдер” деп аталып жүрген терминдердің қай түрлерін аударып, қаншалықты бөлігін тіліміздің дыбыстық жүйесіне сәйкестендіріп қалдыру керектігі де өз алдына арнайы сөз етуді қажет ететін ғылыми шешімін таппаған мәселелердің қатарына кіреді.

Біз қазіргі термин шығармашылығында жиі ұшырасып жататын барлық салалық терминдер жүйесіне тән басты кемшіліктерді атап көрсетуді мақсат еттік. Термин жасаушы, сөздік түзуші салалық мамандар осы аталған кемшіліктерге назар аударар деген үміттеміз. Мақалада көрсетілген жайттардың мамандар жұмысына практикалық көмегі болып, ойдан ой туындап жатса, ортақ іске септігіміздің тигені деп білеміз.

КЕЙБІР ҰҒЫМДАР МЕН ТЕРМИНДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ ТУРАЛЫ

Қазақ әдеби тілін қалыптастыруда мерзімді баспасөздің атқаратын қызметі зор. Газет авторларының білім дәрежесінің, интеллектуалдық жағдайының, түсінік-түйсігі мен ұстанымдарының және мамандықтарының әр түрлі болуына байланысты сөздердің жазылуында кейде бір-біріне қарама-қарсы жағдайлар бола беруі әбден мүмкін.

Басқа тілден аударма арқылы қазақ тілін байыту мақсатындағы ізденістерде де бірізділік бола бермейді. Демек, кейбір сөздер аудармаларының әр түрлілігі болуы немесе аудармай сол күйінде ұсынылуы – табиғи құбылыс.

Қазақ тілін жергілікті ерекшеліктер есебінен байытуға ниет етушілер де баршылық. Олардың да пайдалы іс жасап келе жатқандарын теріске шығара алмаймыз. Қалай болғанда да, қазақ әдеби тілінің қазіргі жайын және оның даму барысын мерзімді баспасөз тілінен аңғарып отыруға толық болады.

Төменде келтіріп отырған деректер осы ойымыздың дәлелі іспетті.

Жолақы, қала көліктерінде жүру билеттері.

Осының біріншісі (*жолақы*) соңғы кезде жиі қолданылады, ал екінші атауы (*қала көліктеріндегі жүру ақысы*), біріншіден, шұбалаңқы; екіншіден, *жолақы* тек қала көліктерінде ғана емес, қалааралық көліктерде де қолданылады. Соған қарамастан, бұл сөз тіркесін қолдану кездесе береді: **«Қала көліктерінде жүру билеттерінің қымбаттағаны белгілі»** («Алматы ақшамы»).

Нысан (объект), *нысан* (форма): **«Аукционға енгізілген жаңа тәртіп бойынша ұсынылған *нысандар* бұрынғыдай отыз күнде емес, он бес күн ішінде сатылатын болып отыр»** («Алматы ақшамы»). **«Жұмысты ұйымдастырудың түрлі *нысанын* да көрдім»** («Егемен Қазақстан»).

Біздіңше, *нысан* сөзін объекті мағынасында қалдырған жөн. **Үйретінділік: «Кеңес кезіндегі үкімет өлтірмейді» деген үйретінділіктен арылатын уақыт жетті»** («Ана тілі»). Үйретінділік сөзі әдеттің мағынасында қолданылған сияқты.

Бағдарламаның орнына бағыттама сөзінің қолданылатын жайы да кездеседі: «Халықтық педагогика тағылымдарын сабақ үстінде, сабақтан тыс тәрбие сағаттарында пайдаланудың **бағыттама**сы жасалынып, тақырыптық кесте өткізіледі» («Ана тілі»).

Кіре беріс тіркесінің орыс тіліндегі подъяезд мағынасында қолданылуы қалыптасып келе жатыр: «Жақын маңдағы көшелерде, үйлердің **кіре беріс** алаңқайында, жатақхана айналасында бас сауғалап жүргендерді *итпен* қуып ұстап, жазалау жалғаса берді» («Егемен Қазақстан»)

Көлік жолдары (мостовая), жаға жолдар (тротуар) сөздері де қалыптасу үстінде «...он жеті шақырымнан астам **көлік жолдары**, отыз бір шақырымнан астам жаға жолдар салынбақ» («Егемен Қазақстан»). Тротуар сөзінің орнына жүргіншілер жолдары деген тіркес те қолданылып жүр, бұдан гөрі жаға жолдар тиімді сияқты: «Көлік иелері жұмыс уақыттарында автокөліктерін **жүргіншілер жолдарына** қоюда» («Алматы ақшамы»).

Кей жағдайларда бөлек жазылатын сөздер бірге жазылып, бірге жазылатын сөздер бөлек жазылып жүр. Мысалы, бас қосу – басқосу, темір жол – теміржол: «...Тіл үйірмесінің **бас қосуы** болды» («Алматы ақшамы»). «Бұл жолғы **басқосу** ерекше болды» («Алматы ақшамы»). «Қазақстандағы **темір жол** үшін 1992 жылы құрылған «Темірбанк» қайда қалды деген сауал жиі айтыла бастады» («Қазақ елі»). «...**Теміржол** шаруашылығының қаржылы сұранымын қамтамасыз ететін Темірбанктің 24 елді мекенде филиалы ырағаты жұмыс істей бастады» («Қазақ елі»).

Туған (туылған емес): «Жаңа президент 1940 жылы **туған** – ұлты молдаван» («Алматы ақшамы»).

Шәкіртақы сөзі стипендия мағынасында қолданылатын реттер де кездеседі: «...екі мезгіл тамақ, **шәкіртақы** бөлек қаржы бабы арқылы беріледі» («Алматы ақшамы»). Шәкіртақы сөзі стипендия сөзінің баламасы бола алмайды, өйткені қазіргі кезде стипендияны көрнекті ғалымдар, өнер адамдары алады, ал шәкіртақы оқушыларға, студенттерге және аспиранттарға тиесілі.

Майса. Кейбір газет материалдарының авторлары көпшілікке түсініксіз сөздерді тілімізге енгізуге тырысады. Солардың бірі осы – майса сөзі: «...Ұйымдастыру комитеті қойнауына қазына көміліп, **майсасына** мал мамырлаған өлкенің ... бейне-бедерінен астана жұртшылығын кеңінен таныстыру мақсатында дайындық жұмыстарын жүргізіп жатыр» («Ана тілі»).

Имантаразы, қаймана, пәруайы пәлек сөздері туралы да осыны айтуға болады. «Ұшақтың салонында шәния-шәния шалқайып шәй ішу, газет оқу немесе қалғу-мүлгу – **қаймана** қазақтың есінен шыққаны қашан» («Қазақ әдебиеті»). «Анау жылдары, былтырлары, қайта **имантаразы** еді – екі-үш қойға бір қорап көмір аударып беретін.» («Ана тілі»). «...Биікте еңселі «күн көсем» қолын көкжиекке ұмсына әлі қарап тұр. Міз бағар емес, жаманды-жақсылы заман өзгергені, өткеннің - бүгінге

сөз бергені, басқа бір қоғамның кез келгені оған **пәруайы пәлек**» («Қазақ әдебиеті»). *Жадылану* сөзін де осы қатарға қосса болар еді: «*Баюдың жөн-жосығы осы екен деп адамдықтан аулақтанып мүлдем жадыланып, жабайыланып бара жатқан жоқпыз ба?*» («Қазақ әдебиеті»).

Отарба. Бұл күнде үлкен де, кіші де әбден әдеттеніп кеткен поезд сөзінің орнына отарбаны қолдану түсініксіз-ақ. «...*Ұшаққа да мінуге болар еді, қалтадағы қағазы құрғыр осы отарбаның өзіне әрең жетті*» («Қазақ әдебиеті»).

Жолсапар сөзін кейбіреулер орыс тіліндегі *командировка* мағынасындағы *іссапар* сөзімен шатастырады. Екеуінің екі түрлі мағынада қолданылатынын айта кету керек, өйткені, жолға шығудың барлығы (*жолсапар*) *іссапар* бола бермейді. Демек, *іссапар* дегеніміз – арнайы мақсатпен, тапсырмамен тиісті жерге бағыт алу деген сөз, ал жолаушылардың көлік арқылы қозғалысының барлығы *жолсапар* болып табылады: «...*Мешіт иелеріне рахмет айтып, игі тілекпен жолсапарды жалғадық*» («Қазақ әдебиеті»). «*Ерінбетов Елес ... әдеттегідей жолсапарға шығып, пойыз вагонында жолаушыларға қызмет көрсетіп бара жатады*» («Заң газеті »).

Мұрағат, жәдігер, экспонат сөздерінің қолданылуы туралы да айта кетуге болады. Бір қарағанда, шәуеуі де өзара синонимдес сөздер сияқты, бірақ әрқайсысының айырмашылығын байқау қиынға соқпайды. *Мұрағат* деп жеке адамның мұрасын айтуға болар еді: «*Ежелгі көшпенділер мәдениетіне қатысты тың деректер іздестіру, халықтардың өркениет өрісіндегі бір-біріне ықпалын... мұражайлардағы мұрағаттар арқылы зерттеу – жорықтың ең басты мақсаты*» («Ана тілі»). *Жәдігерлер* дегеніміз – мұражайдағы жекелеген заттар: «*Байқоңыр аймағында даңқты оқиғалардың дәріпін жайған жәдігерлер мен үлкен әріптермен жазылатын есімдердің құрметіне орнатылған ескерткіштер баршылық*» («Қазақ әдебиеті»). Ал *экспонат жәдігер* сөзінің орыс тіліндегі баламасы болғандықтан оны қолданудың оншалықты қажеттілігі жоқ.

Музыкалық аспап, музыкалық инструмент. Мағыналары бір мұндай сөздердің қазақшасын ғана қолданса болар еді, өкінішке орай осы сөздер жарыса, қатарластырыла қолданылып жүр. «...*Мұғалім бір музыкалық аспапта – скрипкада не клавишалы инструментте – ойнай білуі міндетті болыпты*» («Қазақ әдебиеті»). *Мәтін мен текст* сөздерінің жайлары да осындай: «*Бұл мәтіннің жанына 1982 жылы 23 желтоқсанда «Нюнберг» газетінде «сабақ үстіндегі соғу» деген тақырыппен хабар ілініпті.... Экскурсия жүргізуші жоғарыдағы текстің мазмұнын әңгімелеп тұр*» («Қазақ әдебиеті»). Осы сияқты, *самолет* және *ұшақ* сөздерінің де қатарластырыла қолданылуы көңілге қонбайды: «*Кешегі тәуелсіздік мерекесіндегі әскери парадта қыргы ұшақтарды басқаратын бірде-бір қазақ жігіті болған жоқ*» («Ана тілі»): «*Мені самолетпен Алматы*

облысының ауруханасына алып келді» («Алматы ақшамы»). Дәл осы сияқты, футбол және аяқдоп сөздерінің де қатарластырылып жұмсалуды қисынсыз: «Мүмкін, келесі жылғы **аяқдоп** сайысынан бастап... екі-үш қазақ футболшысын ойынға қатыстырып отыруды жаттықтырушыларға міндеттеген жөн болар» («Алматы ақшамы»). «Қараша айының бел ортасында **футбол** бессайысының ойындары мәре сызығына келіп жетті» («Алматы ақшамы»). Біздің түсінігімізше, халықаралық термин ретінде футбол сөзінің қалғаны дұрыс.

Кейде кейбір атауларды шұбалаңқы түрінде қолдану дағдысы байқалады: *Нан пісіретін наубайхана, ұн үгетін диірмен* т.с.с. «Таяу арада мектепке нан пісіретін **наубайхана** пайдалануға берілмек» («Егемен Қазақстан»). «Қазір олардың **ұн үгетін диірмені**... өнімдері өздерінен артылып, сыртқа да сатыла бастады» («Егемен Қазақстан»). Наубайхананың нан пісіретіні, диірменнің ұн үгетіні өзінен-өзі түсінікті емес пе? Сондықтан жеке сөздер түрінде *наубайхана* және *диірмен* деудің өзі жеткілікті болар еді.

Спорттық тарих, балуандық тарих, медициналық емдеу, клиникалық емхана деген сөздерге қарағанда, біздің журналистеріміз қатыстық сын есімді орынсыз қолдануды әдетке айналдырып келе жатыр: «Біздің агенттіктің әу баста тұсау кесуінің өзі қолдан келгенше қазақтың **спорттық тарихын** жасасақ деген талпыныстан туған еді» («Егемен Қазақстан»). «**Балуандық тарихтың** әр қырынан сыр шертетін өзінше бір шежіре десе де болады... Бұл кәсіпорын мүгедек адамдарға **медициналық емдеу** қызметін көрсетіп, протез жасау арқылы **материалдық жәрдем береді**» («Алматы ақшамы»). *Айта кететін жайт* – Алматы дәрігерлер дайындау университетінің клиникалық базасының болмауына сәйкес бұл кафедра Алматы темір жол **клиникалық емханасында** орналасқан («Егемен Қазақстан»). Осы мысалдардағы *-дық, -лық* жұрнақтары артық, орынсыз жалғанып тұр. Дұрысында, бұл сөздер матаса байланысып тіркесулері керек еді: *спорт тарихы, балуандар тарихы* т.с.с., ал *медициналық емдеуге* келетін болсақ, мұндағы алдыңғы сөз мүлдем артықшылық етеді, себебі емдеудің өзі медициналық шара екендігі өзінен-өзі түсінікті. Сондай-ақ *клиникалық емхана* тіркесі күлкі тудырады, олай болатыны – емхананың өзі *поликлиника* мағынасында жұмсалатыны баршаға мәлім. Олай болса, клиникалық поликлиника деп ешкімнің айтпайтыны белгілі. Мұндай қатыстық сын есімдердің қолданылатын жерлері де баршылық. Мәселен, «*Жиналғандар ардагерлерге гүл шоқтарын сыйлап, **ғұмырнамалық** фильм көрді*» («Егемен Қазақстан»). Осындайда *ғұмырнамалық* сөзі ненің фильмі емес, қандай фильм екенін көрсетіп тұр.

Кейде бір мағыналы сөзді бірнеше варианттармен беру де әдетке айналып бара жатыр. Айталық, *мейірбике, медбике* сөздерінің беретін мағынасы бір: «*Аурухананың **мейірбикелік** күтім деп аталуының өзі*

мұнда тек білімді медбикелердің істеуінде» («Алматы ақшамы»). Мұндайда сөздің эмоциональдық әсеріне бірінші кезекте мән берудің қажеттігі жоқ. Керісінше, бейтарап мағынадағы сөздер болуға тиіс. Солай болғандықтан қазіргі кезде *медбике* сөзі көпшіліктің тұрақты қолданысына айналып отыр.

Жол қозғалысы деген тіркестің қолданылуы да ойдағыдай бола бермейді, себебі қозғалатын жол емес, жолдағы көліктер мен жүргіншілер. Яғни, бұл жол *қозғалысы* емес, *жолдағы қозғалыс* болуға тиіс. Солай бола тұра жол қозғалысы деп қате қолданып жүр: **«Жол қозғалысы қауіпсіздігін бұзған 12995 факті тіркелді» («Алматы ақшамы»).**

Әділ қазылар алқасы деген тіркес айтылуда әдемі болғанымен, әділетке көп сәйкес келе бермейді: *«...Әділ қазылар алқасының есепшот жұмыстарына да уақыт бөле білді» («Алматы ақшамы»).* **«Әділ қазылар алқасының шешімі бойынша Еуразиялық университеттің студенттері бірінші орынды иеленді» («Атамекен»).** Бұл мысалдардағы шешімдер дұрыс та шығар, кей жағдайда қателіктер де болатындығы белгілі. Сондықтан, әділ сөзін қоспай-ақ, *қазылар алқасы* дей салса да жеткілікті.

Кейбір баспасөз материалдарында қазақшаға аударылуға тиіс сөздердің орысша түрі де ұшырасып отырады: *«...ондаған күрделі шығармалар концерттік программалардан түспейді, радио мен теледидар арқылы эфирмен таралып жатады» («Егемен Қазақстан»).* Осындағы программа сөзінің қазақ тілінде *бағдарлама* деп қабылданып жүргеніне көп уақыт болып қалды. Ал, тележурналистер *эфир* және *әуе толқыны* деген сөздерді жарыстыра қолдана береді. Тегінде, *әуе толқынының* тұрақтағаны дұрыс болар еді. Ал, *профессионал* сөзінің *кәсіптік* деп аударылып (кәсіптік спорт, кәсіптік сахна, кәсіптік мамандық т.б.), қолданылғанына біраз жыл өтті және ол дұрыс та еді. Соған қарамастан орыс тіліндегі сөз қолданыла береді: *«... есімі әлемге әйгілі сиқыршы С.Шүкіров пен С.Қабигожинаның профессионал сахнамен қоштасу кеші болады» («Алматы ақшамы»).* *«Абырой болғанда, журналист жігітке звондауға рұқсат етеді» («Алматы ақшамы»).* *«Қазіргі ең кішіміз гої, солай звондап қоятыны бар» («Алматы ақшамы»).* *Телефон шалу, телефон соғу* сөздерінің орнында ауызекі тілде қолданылатын *звондауды* жазба тілге кірістіру оншалықты жарасып тұрған жоқ.

Орыс тілінен қазақ тіліне калька аударма арқылы беріліп жүрген сөздердің сәттісі де, сәтсізі де кездесіп отырады. Мәселен, *капустаны қырыққабат* деп аудару ойға біршама қонымды: *«Бұл витамин шошқа бауырынан, мал жұпынынан жасалған тағамдарда, қырыққабатта мол» («Алматы ақшамы»).* *Арақшылдық* сөзі де (алькоголизм) мазмұнына сәйкес қабылданған сияқты: **«Арақшылдық адамгершілігімізді аздырып, ұлтымызды тоздыруда» («Егемен Қазақстан»).** Аурухана сөзі кез келген қазақтың ұғымында мықтап орнығып тұрғанда, *больницаның* орнына

дертхананы қолдану оншалықты тиімді емес: «*Сізді Павлодардағы дертхана емес, Алматыдағы мақтаулы мекемеге жіберемін*» («Алматы ақшамы»). Сол сияқты, *саясаткер* сөзі тұрақты айналымға түсіп отырғанда, *саясатшылар* сөзін қолданудың қаншалықты ұтары бар: «*Ал, Ресейдің басқа саясатшылары әр түрлі себептермен клубқа мүше болуға сай келмейді*» («Алматы ақшамы»). Кей кездерде орыс тілінде қолданылған ұғымдарды қазақ тіліне сәл өзгеріспен аударушылық бар: «*Көңілді тапқыштардың клубтарының бұл кездесуіне Алматы қаласындағы жоғары оқу орындарының студенттері қатысты*» («Алматы ақшамы»). Мұндағы дараланған сөздер көңілділердің және тапқыштардың клубы болуға тиіс (КВН). *Памятканың – жадынама* болып аударылуы он жылдың аясында тілімізге кірігіп, қисынды сіңісіп кетті: «... *қорғаныс штабы мамандарының бұл жөнінде он ойланып, жүз толғанып жасаған әжептәуір жадынамасы бар*» («Егемен Қазақстан»). Автор мен туындыгердің қатарласа қолданылуы орынсыз: «*Қапан Сатыбалдин – бірнеше драмалық шығармалардың авторы*» («Егемен Қазақстан»). «*Биқұмар Кәмалашұлы – көптеген әдеби шығармалардың туындыгері*» («Қазақ елі»). Әділінде, автор сақталып қалуға тиіс.

Туындыгерден шығады, қазақ тілінде *иегер*, *киногер* тәрізді сөздер де қолданыс тауып жүр: «*Жабайы жануарларды аялап, қамқорлыққа алушы иегерлерге жеткілікті жұмыс киімдері... әзірленді*» («Егемен Қазақстан»). «*Алматы әлем киногерлерінің орталығына айналып, көрермендер қадағалай құлақ түріп отырды*» («Егемен Қазақстан»). Осы мысалдардағы *-гер* қосымшасына аяқталған сөздердің қолданылуы орынды сияқты. Басқа реттерде *иегер* сөзінің орнын таппай қолданатыны байқалып жүр. Айталық, *Мемлекеттік сыйлықтың иегері* деудің қисыны жоқ, өйткені мұндайда *лауреат* сөзі орынды, ал *иегер* сөзі орыс тіліндегі *обладатель* сөзінің баламасы ретінде жұмсалуға тиіс. *Газет* сөзінің орнына *үнқағаз* сөзінің пайдаланылуы да қателіктен хабар береді: «...*қазақша үнқағаздардың бір-екеуін жаздырып алғандары жөн бе деп ойлаймыз*» («Алматы ақшамы»). Көпшіліктің түсінігінде *үнқағаз* орыс тіліндегі *листовка* сөзінің аудармасы деп қабылданылғаны жөн. *Қамқорхана* сөзі мына келтірген мысал ыңғайында жалпы мағынада қолданылып, нақтылықты (приют) білдіре алмайды: «*Балқаш қаласындағы тастанды балаларды бағып күтетін он бес орындық қамқорханаға тағы төрт сәби әкелінді*» («Ана тілі»). Осыған орай *балалар отбасы* деген тіркестің қолданылуы қазақ тілін білетін қай адамның болса да ренішін туғызады. Қазақ ұғымында *отбасы* дегеніміз – ерлі-зайыпты, балалы-шағалы, әкелі-ұрпақты адамдардың басын қосатын шағын «отан», ал балалар отбасы деген ұғым, турасын айтқанда, басқа

сыймайтын ұғым. Бұлай кете берсек, *әкелер отбасы, аталар отбасы, аналар отбасы, ұлдар отбасы, қыздар отбасы* деп жалғастыра берер едік. Мұндай тіркестер ақылға қонымсыз. Соған қарамастан, баспасөз материалдарынан *балалар отбасына* мысал ұшырасып қалады: «*Жан*» кемтар **балалар отбасына** қамқорлық көрсету қоғамы «*Жасөспірім таланттар – 97*» республикалық байқауын өткізуді жариялады» («Егемен Қазақстан»).

Баспасөз тілінде өте жиі қолданылатын сөздердің бірі – *қызығушылық*: «*Қазақстан астанасына келген әрбір шетел көсемдерінің, мемлекет басшыларының біздің бас мұражайды тамашалап кетуге құмартып тұруы, соған уақыт табуға тырысуы Қазақстанға деген зор қызығушылығын білдіреді*» («Егемен Қазақстан»). Тіпті, ресми құжаттарда да осылай *қызығушылық* жиі жұмсалғанымен, біздіңше оны *ынта* сөзімен алмастырған ұтымды көріне береді, өйткені біршама эмоциональдық мәні бар *қызығушылықтан* гөрі, салқынқанды *ынта* сөзінің өз орнында болғаны әлдеқайда дұрыс. Осы тәріздес, *қиратындылар* сөзінің орнына *қалдықтар* сөзін қолданған орынды сияқты: «*Төретам қыстағын айнала қоршаған қиратындылардың арасында ашық күнде адасып кетесің*» («Қазақ елі»). «*Канализациялық және мұнай айдайтын станцияларды ішінде уландырғыш заттары бар тастанды қалдықтардың басып қалуы экологтарды қатты алаңдатып отыр*» («Атамекен»).

Әлі күнге дейін қазақтың қасиетті тамақ атауының дұрыс жазылмай және дұрыс айтылмай келе жатқан сырттайғы адамдардың кекетінді күлкісіне айналған бір сөз бар. Ол – *бесбармақ* сөзі: «*Жаңа жылға арналып мыналар дайындалуда: манпар, әсіп, бесбармақ...*» («Алматы ақшамы»). Бұл сөздің қолдануда кеткен қателікті бірнеше себептермен түсіндіруге болады: біріншіден, адамның бір қолында бір ғана бармақ бар, демек, бесеу емес; екіншіден, ыдыс-аяқтың аз кезінде қазақтың етті бес саусақпен жегені тарихи шындық, бірақ бұл да *бесбармақ* аталуының қателігін көрсетеді; үшіншіден, тағамның аты сол тағамды жеу құралының атымен аталатын болса, *дүнген лапшасы – екі таяқ* деп аталар еді ғой, *украин борышы қасық* деп аталмас па еді. Төртіншіден, кейбір ұлт өкілдерінің тіпті тым мәдениетті қазақтардың қалың қазақты мұқату үшін әдейі айтуы мүмкін. Сондықтан бұл қасиетті тағамды «қазақша дайындалған ет» деп атауды тұрмысқа енгізіп, дәстүрге айналдырған жөн болар еді.

Сонымен, қазақ баспасөз тілінде термин немесе ұғымдарға қатысты деректер бұдан әлдеқайда көп екендігі белгілі. Бұл фактор қазіргі қазақ тілінің мәдениеті жөнінде көптеген пікірді ортаға салып, ақылдасуға мол мүмкіндік береді.

ҚАЗАҚ ГАЗЕТТЕРІНІҢ СОҒЫ ОНЖЫЛДЫҚТА ТЕРМИНОЛОГИЯНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Терминология мәселесі бүгінгі күні күн тәртібінен түспей тұрған өзекті мәселелердің бірінен саналады. Бұл орайда біршама жұмыстар атқарылғанымен әлі де болса шешімін таппай отырған мәселелердің бар екендігі жасырын емес. Солардың бірі термин қалыптастыру ісіне қатысты. Ал ұлттық терминологияны қалыптастыруда бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі ерекше. Расында да баспасөз құралдары термин қалыптастыруға ықпал етуші маңызды факторлардың бірі. Ұлт тілінде баспасөздің, яғни алғашқы қазақ газеттерінің жарыққа шыққан кезінен-ақ терминдердің қалыптаса бастағанын білеміз. Әйтсе де баспасөздің ұлттық терминологияны қалыптастырудағы рөлінің жанданған кезі 1990 жылдан кейінгі уақыт. Себебі 90-ыншы жылдан басталған қоғамдағы саяси-әлеуметтік, мәдени өзгерістер терминология мәселесіне ұлттық мүдде тұрғысынан жаңаша қарауды талап етті. Нәтижесінде көптеген терминдердің қазақша баламалары жасалып, қалыптасты.

Бір айта кетерлік жай, бұл үрдіс кең етек ала бастағанымен, әлі де газет беттерінде кемшіліктерге жол беріліп отырғандығы, нақтырақ айтар болсақ, әркімнің өз білгенінше термин жасауы салдарынан орынсыз қолданылып жүрген терминдердің молынан ұшырасатындығы байқалады. Яғни, олар термин табиғатын танып-білмесе де өз терминдерін қолдануға барынша тырысып отырды. Нәтижесінде сапасыз терминдер пайда болып, жұртшылықтың терминдерді кең ауқымда қолдануына кері әсерін тигізді. Бірақ бұл ешкім де термин жасаумен айналыспау керек деген сөз емес. Әркімнің термин жасауға толық мүмкіндігі бар. Дегенмен термин жасаушы терминге қойылатын талаптарды дұрыс білуі және оған немқұрайды қарамай, үлкен жауапкершілікпен қарағаны абзал. Сонда ғана сапалы терминдердің жасалуына оңай қол жетер еді.

Жалпы термин ғылым мен техниканың белгілі бір саласында қолданылатыны себепті терминдерді әрбір саланың өз мамандары жасайды. Ал олардың жасаған терминдерін түзеп, дұрыстап отыру - тіл мамандарының міндеті болмақ. Себебі, термин жасаушы салалық мамандар өздері жасаған терминдердің тілдің қандай заңдарына сүйеніп жасалғанын біле бермейді. Бірақ біз бұл арада салалық мамандардың ішінде тілдің заңдылықтарын жетік білетін ғалымдар бар екенін жоққа шығарып

отырған жоқпыз. Әйтсе де термин шығармашылығында салалық мамандар мен тілші ғалымдар бірігіп жұмыс жасаса жасаған терминдері сәтті шығып, бірден қалыптасып кетер ме еді демекпіз.

Сондай-ақ мемлекеттік терминология комиссиясы ресми түрде бекітіп берген терминдерді жүйелі түрде, бірізді қолданбау да газет беттерінде орын алып келеді. Бір ғана мысал терминком 1992 жылы *семья* сөзін *отбасы* деп бекіткенімен, отбасының орнына жанұя сөзін жарыса қолданушылар бүгінгі күнге дейін кездесіп отыр. Сонымен қатар қазақша баламалары бола тұра бұрынғы шет тіліндегі нұсқаларын жарыса қолданушылар да жиі кездеседі. *Мысалы, несие-кредит, пайыз-процент, нарық-рынок* т.б.

Бұл сияқты әрекеттер оқушы қауымды шатастырып, оның (терминді) дұрыс қолдануына кедергі келтіретіні сөзсіз. Сондықтан жазушылар, журналистер немесе басқа да қарапайым көпшілік болсын терминдерді қолданғанда аса бір ұқыптылық танытқаны дұрыс қой деп ойлаймыз. Мәселен, өркениетті халықтар терминология комиссиясы бекітіп берген терминдерді бірізді қолдануды қатаң дәстүрге айналдырған. Ал бізде бұл мәселе осы уақытқа дейін дұрыс шешімін таппай отырғаны шындық. Бұны қазірден бастап қолға алмасақ қазақ терминологиясының онсыз да қордаланып қалған мәселелерін шешудің жолдары қандай дәрежеде болмақ?

Дегенмен бұл айтылғандарға қарап баспасөздің терминдерді қалыптастырудағы рөлі бәсеңдеп отыр деген ой тумаса керек. Қазақ баспасөзінің, оның ішінде 1990 жылдардан бері шығып тұрған қазақ газеттерінің термин қалыптастырудағы рөлі орасан зор. Біздің бұл мақаланы жазудағы мақсатымыз да осында. Ұлт тілінде термин қалыптастыру үрдісі белең алып отырған бүгінгі күні көптеген терминдердің қазақша баламалары жасалып, қалыптасуда. Мәселен, газет беттерінде *пенсия, пенсионер* деген терминдер кейінгі кезде зейнетақы, зейнеткер болып қалыптасқаны белгілі.

“Пенсия” сөзі о баста “қаріп-қасірлерге берілетін жәрдем, төлем” болса осы тіл негізінде пайда болған ағылшын тілінде мынадай мағыналарда қолданылады: 1) пенсия, жәрдемақы; 2) пансион. (Большой Англо-русский словарь. Москва: АСТ., Минск: Харвест, 2000. —С.710).

Дәл осы мағынадағы қолданыс француз тілінде де кездеседі. Бұл сөз “пенсия” деген мағынада орыс тіліне еңсе “пансион” деген мағынасы да орыс тілінде бірнеше мағынада қолданылады. Біріншіден, бұл төңкеріске дейінгі кезеңде Ресейде жатақханасы бар орта оқу орнын бітірген, екіншіден “пансионат” деген мағынада; үшіншіден, әлде бір орында, әлде біреудің күтуінде, қамқорлығында болу деген мағыналарда қолданылады.

Мақал-мәтелдердің қысқа, аз ғана уақыт ішінде қалыптасып кете салмай халықтың ұзақ жылдар бойғы өмір тәжірибесі негізінде туындайтынын ескерсек “зейнеттің” “рахат” мағынасында ерте кездерде-ақ қолданылғанын аңғарамыз. Бұл сөз осы мағынада қазіргі уақытта әлеуметтану ғылымының термині ретінде қалыптасты.

Баспасөз беттерінде “әнұран” термині де белсенді қолданылып жүр. Әйтсе де осы *әнұран* сөзімен бірге газет беттерінде *елұран* сөзінің де жарыса қолданылғанын айту орынды. Бұл сөздердің (әнұран, елұран) жарыса қолданылып жүргеніне келсек басын ашып айтатын нәрсе “гимнді” аудару қажеттілігі. Сөздің дыбыстық құрылымы қазақ тілінің табиғатына сай көлуімен қатар оған қазақ тілінен сәйкес баламалар табу мүмкіндігі анық көрінеді. Оның қазақ тіліндегі баламасы “әнұран” және онымен жарыса қолданылып жүрген “елұранға” келсек әңгіме олардың бірінші сыңарына ғана қатысты болар еді. Жалпы олардың екеуінің де “гимн” баламасы ретінде қайшылық тұстары жоқ. Мәселе олардың әрқайсысының затқа (гимнге) балама ретінде екі түрлі белгісін (уәжді) алуында. “Әнұран” дегенде біз ұғымды құраушы негізгі екі атрибутты “ән” және “сөзді” (ұранды) түсінеміз, ал “елұран” дегенде бірінші атрибут мемлекеттік бірлік идеясы түрінде көрінеді. Сондықтан әңгіме терминнің жалпы мағынасын ашатын (әр қырынан) екі бөлек біріккен сөз туралы болып отыр деу керек. Осылай болғандықтан қалыптасқан жағдай терминге балама ретінде бекітілген атауды осы бекітілген атаумен жарыса қолданылып жүрген басқа атаулардан ажыратып және барлық сөз қолданыстарында сол күйінде пайдалану қажеттілігін көрсетеді.

Баспасөз беттерінде жиі қолданылып жүрген “егемен” сөзі де “суверенитет” сөзіне балама ретінде қалыптасты. Қазақ тілінің кейбір говорларында сөз ортасында *ә, ғ* дыбыстарының сақталып қалуы себебінен *ие* сөзі *еге* түрінде (оңтүстік қазақтардың тілінде) айтылатыны мәлім. Ал осы *ие* болу, егемен дегеніміз — мемлекеттің ішкі-сыртқы істерін өзі ғана басқару, өзге мемлекеттерге тәуелді болмау, яғни өз елін, өз жерін өзі ғана билеу деген мағынаны білдірсе керек. Сондықтан “суверенитет” деген сөзге балама ретінде “егемендік” сөзін қолдану орынды деп ойлаймыз. Және де сөздік қорымызды жергілікті халық тілі негізінде молайтуды көздеу терминдердің ұлт тілінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Ал “право” сөзінің орнына “құқық” сөзінің қолданылып жүргені мәлім. Біздің ойымызша араб тілінде еріндік дауыстымен де, езулік дауыстымен де айтылатын “құқ” сөзі қазақ тілінде ертеден айтылатын “қақ”, “қақы” түрінде, езулік вариантында қалыптасқан. Негізгі сөздік қорға кіретін бұл сөздің ерте кезден қалыптасқанының бір белгісі оның мағыналарының сараланып бірнеше түрде қолданылуы болса керек.

“Қақ” сөзі құқық, право, ақы, сондай-ақ шындық, ақиқат мағыналарында да кездеседі. Бұл сөзбен салыстырғанда “құқық” сөзінің “право” мағынасында кейінгі кезде ғана енгені белгілі. Шындығында оған деген қажеттіліктің болмағанын да байқау қиын емес.

Эстетикалық принцип тілімізге енген сөздерді айтылуы мен есте қалуын, қолданысқа түсуінің қиындық тудырмауы мақсатында олардың мүмкіндігінше әуезді айтуға жеңіл болып келуін көздейді.

Алайда, дәл қазіргі уақытта бұл терминнің кең қолданысқа еніп пайдаланып жүргеніне орай оны қайта ауыстырып жатудың қажеті жоқ деп

есептейміз. Бұл жай бізге кейбір терминдерге қатысты өз тілдік байлығымызды сарқа пайдалана бермейтіндігімізден хабар берсе керек.

1990 жылдардан бергі уақыттағы газет беттерінде әскери терминдердің де біршама қалыптаса бастағанын айта кету керек. Олардың бірі — ұлан сөзі.

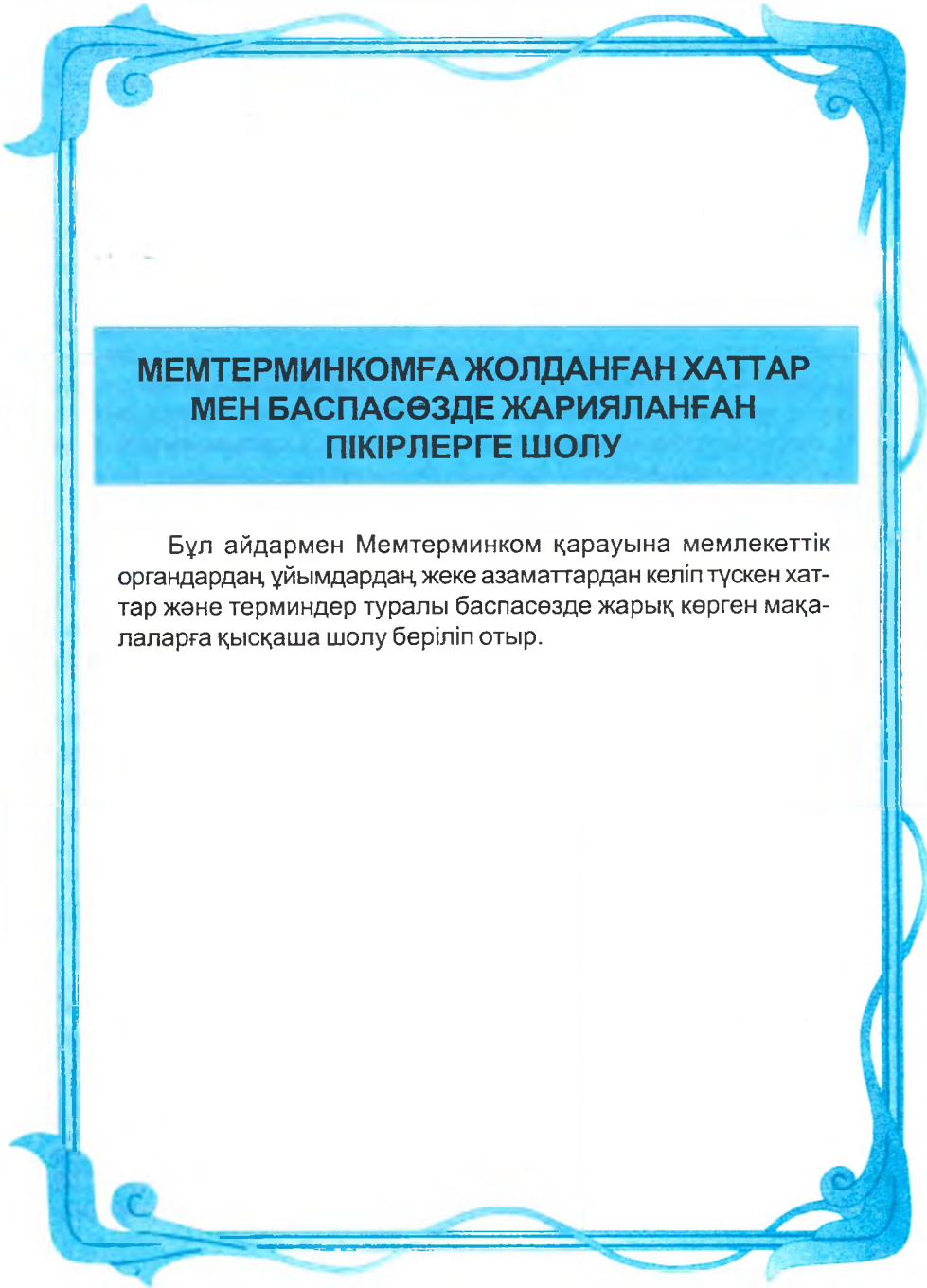
Тіліміздегі әскери лексиканы арнайы зерттеуші Т.Байжанов былай дейді: ұлан — жалпы түркі тілдеріне ортақ көне сөздердің бірі. Көне түркі жазуларында оғлан түрінде кездеседі (*Байжанов Т. Қазақ тіліндегі әскери лексика. -Алматы: Рауан. 1991*) десе, ғалым Б.Сағындықұлы “ұлан” сөзінің түбірі түркі тіліндегі “тұғұл” болғанын, осы “тұғұл” = архетипі қолданылу барысында есім жасайтын көне = ан жұрнағын жамап алғанын, бұл сөз оғыз тілдерінде: туғулан > тоғулан > оғлан болып дамығанын және “Оғлан” сөзі жас өспірім, жеткіншек, өрен мағынасын білдіретін “ұлан” формасында қазіргі қазақ тіліне келіп жеткендігін айтады (*Сағындықов Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологиялық негіздері. -Алматы: Санат, 1994*). Біз де осы пікірлерге толық қосыла отырып, бұл сөз “ұл” деген түбірге көптік мағынаны білдіретін “ан” жұрнағын қосу арқылы (ұлан) жасалған дей аламыз. Сондай-ақ тіліміздегі ұлан-байтақ, ұлан-асу, ұлан-ғайыр сияқты сөздердің де көптікті, молдықты білдіретіндігі белгілі.

Соңғы жылдары туысқан түркі тілдерінен сөз алудың нәтижесінде газет беттерінде ұшақ, тікұшақ сөздерін жиі кездестіре бастадық. Мұндағы “тікұшақ” сөзі “ұшақ” сөзінің негізінде пайда болғаны мәлім.

“Самолет” таза орыс тілінің сөзі болғандықтан ең алдымен осы терминдерді аудару мәселесінің көкейкесті екендігін айту керек. Енді осы сөзді аударған кезде біз өз тілімізде жоқ терминдерді көршілес түркі тілдерінен алу процесін жалпы термин жасаудың бір тәсілі ретінде қарастыруға болады. Жалпы терминнің морфологиялық құрамына қарасақ одан қазақ тілінің сөзжасам жүйесіне қайшы келетін ешнәрсе байқалмайды, сөздің түбірі “ұш” етістігі қазақ тілінде өнімді қолданыста болса, ал сөздің екінші бөлігін құрайтын “ақ” қосымшасы да тілімізде зат есім тудыратын жұрнақ ретінде қолданылатыны белгілі. Орысша “сам” (өзі) және “ле(т)” (ұшу) мағынасындағы түбір.

Екінші бір “жоғары қарай ұшу” мағынасындағы “вертолет” термині қазақ тілінде “тікұшақ” болып қалыптасты. Жасалу тәсіліне қарай біріккен сөзден тұратын бұл термин қазақ тілінің төл сөзжасам жүйесі негізінде туған терминге жатады. Қазақ тілінде терминнің уәжі (мотив) орыс тіліндегі секілді “тік”, яғни жоғары бағытта ұшу.

Қорыта айтқанда, бұқаралық ақпарат құралдары жоғарыда сөз болған терминдерден басқа да ұлттық терминдерді қалыптастыруда белсенді қызмет атқарып келеді дей аламыз. Газет беттерінде үлкенді-кішілі кемшіліктердің орын алып отырғанына қарамастан шынында да терминдердің қалыптасуына баспасөз құралдарының ықпалы үлкен. Сондықтан баспасөздің термин қалыптастырудағы рөлін зерттеу бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

МЕМТЕРМИНКОМҒА ЖОЛДАНҒАН ХАТТАР МЕН БАСПАСӨЗДЕ ЖАРИЯЛАНҒАН ПІКІРЛЕРГЕ ШОЛУ

Бұл айдармен Мемтерминком қарауына мемлекеттік органдардаң, ұйымдардаң, жеке азаматтардан келіп түскен хаттар және терминдер туралы баспасөзде жарық көрген мақалаларға қысқаша шолу беріліп отыр.

Дәстүрлі айдарымызбен Мемлекеттік терминологиялық комиссияға келіп түскен хаттарға шолу береміз. Бұл жолы да мемлекеттік органдар, жекелеген азаматтар, мамандар тарапынан баспасөз беттерінде және “Хабаршының” алдыңғы сандарында жарияланған материалдарға қатысты өз ұсыныстары, пікірлері, ойларымен бөліскен көптеген хаттар келді.

“Хабаршының” өткен санында ҚР Қаржы министрлігінде өз саласына қатысты терминологиялық комиссия құру жұмыстары басталғанын хабарлап, әр министрлік осылайша өз саласының терминдер жүйесін реттеу жұмыстарын қолға алса деген тілек білдірген едік. Осы ретте ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі Г.Қарағұсованың қолы қойылған халықты әлеуметтік қорғау және еңбек саласында жиі қолданылатын терминдер мен сөз тіркестерінің аудармасын қамтитын сөздіктің жобасын жолдаған хат келіп түсті. Осы жерде айта кететін жайт, сөздікте **отбасы** (семья), **мекен-жай** (адрес), **салым** (вклад), **Ұлы Отан соғысының ардагері** (ветеран Великой Отечественной войны), **атаулы әлеуметтік көмек** (адресная социальная помощь), **халықты әлеуметтік қорғау** (социальная защита населения) т.б. сияқты бұрын бекітілген немесе тілдік айналымда тұрақталып қалған сөздер мен сөз тіркестері көптеп кездеседі. Осы ұсынылған сөздіктің ішінен жұртшылық тарапынан басқа пікірлер тудырып, басқа ұсыныстар айтылуы мүмкін сөздер мен атауларды бюллетеннің келесі санында жариялаймыз.

Мемтерминком қарауына бекітуге ұсынылған терминдер мен атаулар баспасөзде жарияланып, көпшілік талқысына салынылатыны белгілі. Орталық газеттерде жарық көрген терминдерге де мемлекеттік ұйымдардан, жоғары оқу орындарынан, жеке азаматтардан біраз пікір келіп түсті.

Ұлт тілінде терминжасам ісіне қазақ жазушылары да өз үлестерін қоса бастағаны бізді қуанытып отыр. Белгілі жазушы Б.Нұржекеұлы “Жас Алаш” газетінде жарияланған терминдердің аудармаларына “водоём – **көлшік** (тоған деген – терең арық), **гипс** – **борлауыт** (керіш деген - каньон), **прекращение** – **тоқтату** (жабу деген - закрыть)” деген пікір білдірген.

Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінен (ректордың міндетін атқарушы – А.С.Масалимов) келген хатта “...шетел сөздері, яғни *аналогия, арбитраж, депрессия, конвой, динамика* сияқты ұғымдар өз қалпында халықаралық термин қатарына жатқызылса” деген ұсыныс білдірілген. С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінен (университет проректоры – А.Нұхұлы) жолданған хат-

та көптеген ұсыныстар айтылған. Хат авторының “Сомнение – күмән. Ал күдік сөзі подозрение деген мағына береді” деген пікірі терминком мүшелерінің шешімімен сәйкес келді. Сондай-ақ осы хаттағы “Гауптвахтаны **абақты** деп аудармай, осы тұлғада қолданған жөн деп білеміз. Қазақтар ертеден бері түрмеде тұтқындар қамалатын камераны абақты деп атаған. Әйгілі ақын-композитор Мәди “Қарқаралы” өлеңінде “Абақты қатар-қатар болады екен, ішіне жаман-жақсы толады екен” деп жырлағанда, абақты сөзін камера деген мағынада қолданған. Демек, абақтыны камераның аудармасы ретінде өз мағынасында қолдану қажет” деген пікір Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті заң факультетінің ұжымының (факультет деканы – Д. Байділдинов) *гауптвахтаны* осылай қалдыру қажет, **абақты** вариантының қажеті жоқ деген ұсынысымен сәйкес келеді. Мемтерминком қарауына көбіне заң терминдері келіп түсетіндіктен, оларды талқылауға заң саласы мамандарының үн қоса бастауы бұл сала терминдерінің дұрыс қалыптасуына өзіндік үлес қосады деп ойлаймыз. Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің проректоры М.Н. Темірбеков “Хабаршының” екінші санында жарияланған профессор Ә.Жүнісбектің ұғым-атаулардың деңгейін сатылап алу туралы пікіріне қосыла отырып, “Бұл пікірмен келіспеу мүмкін емес. Жоғарыда айтылған пікір терминжасам мәселесінде белгілі бір реттіліктің қажет екендігін еске салады. Себебі қазіргі кезде қай ғылым, өндіріс саласында болмасын, ол саланың бар болмысына қатысты атауларды алдын-ала саралап алмай, жаппай қазақыландыру өріс алып барады. Қоғамның әр саласында, ғылымның, білімнің, өндірістің барлық деңгейлерінде қажетті-қажетсіз, терминдік деңгейге көтеріле алмайтын, терминдік ережеге сай келе бермейтін сөздер мен тіркестерді орынсыз жерге жұмсамай, әр сөздің көтеретін жүгіне, өміршеңдігіне байыппен қарау керек деген пікірді ұсынамыз” деп хатын аяқтайды. Қостанай мемлекеттік университеті (проректор – С.А. Қолдабаев) жіберген осы университеттің қазақ және орыс филологиясы институтының директоры А. Шаяхметтің пікірін бюллетенге енгізіп отырмыз.

Мемлекеттік ғылыми-өндірістік жер ресурстары және жерге орналастыру орталығы Батыс Қазақстан мемлекеттік еншілес кәсіпорнының директоры Ғ.Қуанышев қол қойған хатта “Егемен Қазақстан” газетінде жарияланған терминдерге осы ұжымның ұсыныстары жазылған.

Әр түрлі мамандық иелерінің, ғалымдардың, белгілі жазушылардың, қазақ тілінде термин жасаумен тәжірибе жүзінде айналысып жүрген сала мамандарының өз тілімізде термин қалыптастыру жұмысына осылай белсене араласып, ұсыныстарын, ойларын білдіріп жатуы қазақ тілінде термин жасау ісіне оң әсер етеді деп ойлаймыз.

“Хабаршының” тұрақты оқырмандарына айналып, ұсынылған терминдерге өз ұсыныс-пікірлерін үзбей жіберіп отыратын А.Қожамұратов, Б.Қасенова, И.Мұхитұлы, З.Әбубәкіроваларға және жаңа оқырмандарымыз – Алматы қаласында тұратын С.Салимовқа, Қ.Бектасқа, Н.Мақсымға, Ұлы Отан соғысының ардагері С.Омарға, Атырау қаласының тұрғыны М.Әбдірахимовқа, Тараз қаласының тұрғындары Ж.Шоқыбасқа, Ш.Сайлаубекұлына, Б.Диханбаевқа, Б.Мамаеваға, М.Қоңқашеваға, Оңтүстік Қазақстан облысынан Г.Әлімбековаға, Маңғыстау облысынан Қ.Қаражанұлына шын алғысымызды білдіріп, ұсыныстарыңыз Мемтерминком мүшелеріне жеткізілетіндігін хабарлаймыз.

Мемтерминком

ҰСЫНЫСТАР. ПІКІРЛЕР

Бұл айдармен А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті қазақ және орыс филологиясы институтының директоры А.Шаяхметтің ұлттық терминдерді жүйелеу турасындағы ұсыныстары беріліп отыр.

САЛАЛЫҚ ТЕРМИНОЛОГИЯ БОЙЫНША ҰСЫНЫСТАР

Ахмет Байтұрсыновтың “Әдебиет танытқышындағы” көптеген образды ой, оралымды тіркестерді әлі де кең түрде қолданып жүрген жоқпыз. Мәселен, баспасөз бетінен *публицистика және афоризм* деген тіркестер жиі кездеседі. Ал **көсем сөз және ділмар сөз** деген мағынасы нанымды, құлаққа жағымды, әсерлі де әдемі, бейнелі сөздер тұрғанда өзге тілге өз ортамызда өріс беруіміз қалай?!-деген ой келеді.

Архитектураны Ахаң **сәулет өнері**, *скульптураны* **сымбат өнері**, *живописьті* **кескін өнері** деп атаған. Осы сөздердің түбірінен барып *архитекторды* **сәулетші**, *скульпторды* **сымбаткер** деп атасақ, несі айып? Ахаңның “Әдебиет танытқышын” оқыған жан осындай мол білім қайнарына жолығады.

Міне, сондықтан да Ахаң қолданған сөздерді тілімізде де, баспасөзімізде де неғұрлым кең қолдансақ, соғұрлым тіліміздің өрісі де кеңі түсетіні даусыз.

Елдес Омарұлы *геометрияны* **пішіндеме**, *тригонометрияны* **кескіндеме** деп атап, оқулықтар шығарғаны белгілі. Ана тіліміздегі осындай сәтті баламаларды орнын тауып қолдансақ, несі айып.

Енді көңілде жүрген бірнеше ұсыныс.

1. Динозавр – денезор.

Түрік халқы осылай қолданады. Сөздің төркініне үңілсек, денесі зор деген мағынаны білдіреді.

2. Медицина - Медет-сина.

Әбу-Синаның медеті деген мағынада. Түбі өз тілімізден шыққан сөз.

3. Колобок — жұмыршақ.

Қазіргі балалар бауырсақ деп аударып атап жүрген орыс ертегісі. Негізгі мағынасы-қолы боқ (Мұрат Аджидің “Қыпшақтар” кітабында). Бауырсақ деуі көңілге қонбайды, нанға да, тілге де обал

4. Мына сөздер орнымен қолданылса: Снежинка — ақша қар. Снегурочка - қарша қыз. Снежная королева - қарлы ханым. Снежный городок – қарқала (немесе Аққала). Снеговик - қарбала. Простыня — ақжайма

Пододояльник - көрпеқап

Наволочка — жастықтыс

Клюшка — доптаяқ.

Футбол — аяқдоп.

Волейбол - қосқолдоп.

Баскетбол - қолдоп.

Шахмат — ханқамау. (Фабит Мүсірепов баламасы)

Лидер — топжарған

5. Құқық (право) - терминология комиссиясы бекітсе де, ауызға ауыр, құлаққа жағымсыз естіледі. Дұрысы: құқ, хақ. Қазақ құқылымын, хақым бар деп сөйлемей ме?

6. Егемен — тәуелсіз, еркін деген мағына тұрғанда, көп адамға түсініксіз сөзді қолданудың қажеті не? Еге деген түбір ана тілімізде басқа мағынаны білдіреді.

7. Квартал — орам

Сквер — гүлзар

Галстук — мойынбау

Платье — көйлек

Сорочка — жейде

8. Кафе - дәмхана (шатхана емес) ресторанды мейрамхана, гостиницаны мейманхана деп қолданып жүрміз. Біздің ойымызша, гостиница - қонақүй. Бұрын осылай қолданып келген. Оған басқа баламаның қажеті бар ма?

9. Рабочий поселок — кент

Город – қала (халқы 100 мыңнан асса)

Городок — шаһар (халқы 100 мыңға жетпесе)

10. Дед Мороз — Аязшал (Қаңбақ шал секілді)

Өйткені, қазақта Қыдыр ата деген ұғым бар. Ол Наурызда, жылдың басында келеді. Ал Аяз қазақ баласына ата болуға тиісті емес.

11. Селолық округ - ауылдық аймақ.

Село — ауыл

Поселок - мекен

Ескерту: орыс тіліндегі атауларды 100% орыс халқы қоныстанған елді мекенде қалдыруға болады.

МАМАНДАР ТАЛҚЫСЫНА

Бұл айдармен А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты ұсынған тіл білімі терминдері мен М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты ұсынған әдебиет терминдері мамандар пікірін білу мақсатымен беріліп отыр. Бұл терминдер тізбесін Мемтерминком алдағы мәжілісінде қарайтын болғандықтан ұсыныс-пікірлердің 15 маусымға дейін жолданғаны жөн.

А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ТІЛ БІЛІМІ ИНСТИТУТЫ
ҰСЫНҒАН ТІЛТАНЫМ ТЕРМИНДЕРІ
(терминдер ұялық тәртіппен берілген)

- Айтылым - орфоэпия, произношение
айтылым сөздік - орфоэпический словарь
айтылым құрақ - произносительный сегмент
- Айтылым көрініс (сурет) - акустическая картина
- Айырым - дифференциальный
айырым белгі - дифференциальный признак
- Ақиқат - реальный
- Аллофон - аллофон (вариант, оттенок)
тірек (негізгі) аллофон - основной аллофон
- Алмасым - чередование, алтернация
бейрет алмасым - спонтанное чередование
грамматикалық алмасым - грамматическое чередование
дәстүрлі алмасым - традиционное чередование
морфологиялық алмасым - морфологическое чередование
табиғи алмасым - живое чередование
тарихи алмасым - историческое чередование
іргелес алмасым - комбинаторное чередование
шеп алмасым - позиционное чередование
фонетикалық алмасым - фонетическое чередование
- Амал (тәсіл) - способ
- Арабтаным - арабистика
- Арабы - арабский
арабы жазу - арабское письмо
арабы әліпби - арабский алфавит
арабы тілтаным - арабское языкознание
- Аралас - смешанный
аралас дыбыс - смешанный
аралас дауысты - смешанный гласный
аралас дауысты дыбыс - смешанный гласный звук
аралас тәсіл - смешанный способ
аралас тіл - смешанный язык
- Астарлап айту - парафраза
- Астарлы сөз - подтекст
- Ата тұлға - праформа
- Ата түркі тілі - пратюркский язык

Ата тіл - праязык
Атау - термин
Аттас(ым) - омоним
 аттас жұп - омонимичная пара
 аттас сөз - омонимичные слова
Ауропы - европейский
Ауыз-екі - устный
Ауыз жолды - ртовый
 ауыз жолды дыбыс - ртовый звук
 ауыз жолды дауыссыз - ртовый согласный
 ауызжолды дауыссыз дыбыс - ртовый согласный звук
Ашық - открытый
 ашық дыбыс - открытый звук
 ашық дауысты - открытый гласный
 ашық дауысты дыбыс - открытый гласный звук
Әлеуметтік - социальный
 әлеуметтік диалект - социальный диалект
 әлеуметтік диалектология - социальная диалектология
 әлеуметтік тілтаным - социальная лингвистика
Әлсіз фонема - слабая фонема
Әліпби - алфавит
 арабы әліпби - арабский алфавит
 славян (кирил) әліпби - славянский алфавит
 латын әліпби - латинский алфавит
Әліпби жазу - алфавитное письмо
Әліппе - азбука
Әмбебап - универсальный
 әмбебап әдіс - универсальная методика
 әмбебап заң(дылық) - универсальный закон(омерность)
Әмбебап грамматика - универсальная грамматика
Әмбетіл - полиглот
 әмбетіл адам - человек-полиглот
Әріп - буква
 бас әріп - заглавная буква
 баспа әріп - печатная буква
 бедер әріп - рельефная буква
 жазба әріп - от руки написанная буква
 жай әріп - строчная буква
 жасырынба әріп - скрытая буква
 көлбеу (қия) әріп - курсив-буква

- көлеңке әріп - буква с тенью
- қою әріп - жирная буква
- ойық әріп - утопленная буква
- сұйық әріп - простая (не жирная) буква
- сына әріп - руническая буква
- Әріпаударма - транслитерация
- Әуез - тембр
 - аралас әуез - смешанный тембр
 - езу әуез - негубной тембр
 - ерін әуез - губной тембр
 - жуан әуез - твердый тембр
 - жіңішке әуез - мягкий тембр
 - үндесім әуез - сингармонический тембр
- Әуен - мелодика
 - жоғары әуен - высокая мелодика
 - өсіңкі әуен - восходящая мелодика
 - өшік әуен - глухая мелодика
 - өшіңкі әуен - полугоглушенная мелодика
 - темен әуен - низкая мелодика
 - түсіңкі әуен - нисходящая мелодика
- Әуен екпін - мелодическое (музыкальное) ударение
- Әуен құрақ - мелодический сегмент
- Байырғы (төл) сөз - исконное слово
- Бала тілі - детская речь
- Балама - альтернатива, альтернативный
- Бәсең - нисходящий
 - бәсең дифтонг - нисходящий дифтонг
 - бәсең екпін - нисходящее ударение
 - бәсең интонация - нисходящая интонация
- Бедер - форманта
 - жинақы бедер - компактные форманты
 - шашыраңқы бедер - диффузные форманты
- Бедер таңба - спектр
- Бейекпін (екпінсіз) - безударный
 - бейекпін буын - безударный слог
 - бейекпін дауысты - безударный гласный
 - бейекпін сөз - безударное слово
 - бейекпін тіркес - безударное сочетание
 - бейекпін шеп - безударная позиция
- Бейқисын - алогичный

Бейрет - спонтанный

бейрет алмасым - спонтанное чередование

бейрет түрленім - спонтанная модификация

Бейтарап - нейтральный

бейтарап белгі - нейтральный признак

бейтарап дауысты - нейтральный гласный

бейтарап екпін - нейтральное ударение

бейтарап лексика - нейтральная лексика

бейтарап мағына - нейтральное значение

бейтарап стиль - нейтральный стиль

Бейтараптану - нейтрализация

Бейүндес - асингармонический

бейүндес тіл - асингармонический язык

Бейүндесім - асингармонизм

Бел - стационарный, средний

Белгі - признак

айтылым белгі - акустический признак

айырым белгі - дифференциальный признак

ақиқат белгі - реальный признак

әуез белгі - тембральный признак

әуен белгі - интонационный признак

естілім белгі - перцептивный признак

жасалым белгі - артикуляционный признак

жай белгі - недифференциальный признак

қалыс белгі - нейтральный признак

ортақ белгі - общий признак

созылым белгі - признак долготы

үйлесім белгі - ассимилятивный признак

үндесім белгі - сингармонический признак

Белсенді - активный

белсенді сөздік - активный словарь

белсенді сөйлеу мүшелері - активные органы речи

Бос - ненапряженный

бос дыбыс - ненапряженный звук

бос дауыссыз - ненапряженный согласный

бос дауыссыз дыбыс - ненапряженный согласный звук

Босаң - полунапряженный

босаң дыбыс - полунапряженный звук

босаң дауыссыз - полунапряженный согласный

босаң дауыссыз дыбыс - полунапряженный согласный звук

- Бөлшек (құрақ) - сегмент
 - буын бөлшек - слоговой сегмент
 - дыбыс бөлшек - звуковой сегмент
 - сөз бөлшек - словесный сегмент
- Бөлшектеу - сегментация, сегментировать
- Бөлік - участок (часть)
 - аяқ бөлік - конечный участок (отступ, рекурсия)
 - бас бөлік - начальный участок (приступ, экскурсия)
 - бел бөлік - стационарный участок (выдержка)
 - дәнекер бөлік - переходной участок
- Буын - слог
 - ашық буын - открытый слог
 - бейүндес буын - асингармонический слог
 - бітеу буын - закрытый слог
 - тұйық буын - полуоткрытый слог
 - үндес буын - сингармонический слог
- Буын жігі - слогораздел
- Буын құрақ - слоговой сегмент
- Буын тілдер - слоговые языки
- Буын шыңы - вершина слога
- Бірегей - уникальный
 - бірегей дыбыс - уникальный звук
 - бірегей дауыссыз - уникальный согласный
 - бірегей дауыссыз дыбыс - уникальный согласный звук
 - бірегей дауысты - уникальный гласный
 - бірегей дауысты дыбыс - уникальный гласный звук
- Бірлік - единица
 - қатынасым бірлік - коммуникативная единица
 - лексикалық бірлік - лексическая единица
 - мағыналық бірлік - смысловая единица
 - морфологиялық бірлік - морфологическая единица
 - синтаксистік бірлік - синтаксическая единица
 - тілдік бірлік - языковая единица
 - фонетикалық бірлік - фонетическая единица
 - фразеологиялық бірлік - фразеологическая единица
- Біртiлдi адам - монолингв
- Біртiлдiлiк - монолингвизм
- Бiтеу - закрытый
 - бітеу буын - закрытый слог
- Дауыс - голос

ащы дауыс - визгливый голос
әйел дауыс - женский голос
бала дауыс - детский голос
ер(кек) дауыс - мужской голос
жоғары дауыс - высокий голос
қоңыр дауыс - низкий (бархатный) голос
мүкіс дауыс - травмированная речь
төмен дауыс - низкий голос

Дауыс деңгейі - уровень голоса

Дауыс жоғарылығы - высота звука

Дауыс шымылдығының (жарғақ, желбезек) қатысы - участие голосовых связок

бейтербеліс (дыбыс) - отсутствие колебаний голосовых связок

тербеліңкі (дыбыс) - слабое колебание голосовых связок

тербелімді (дыбыс) - полу колебание голосовых связок

тербелмелі (дыбыс) - полное колебание голосовых связок

Дауыс қатысы - участие голоса

Дауыссыз - согласный

ауыз жолды дауыссыз - ртовый согласный

діріл дауыссыз - дрожащий согласный

ерін дауыссыз - губной согласный

еріндік дауыссыз - огубленный согласный

ерін-ерін дауыссыз - губно-губной согласный

жанама дауыссыз - боковой согласный

жуысыңқы дауыссыз - щелевой согласный

жайылыңқы жуысыңқы дауыссыз - плоскощелевой согласный

жинақы жуысыңқы дауыссыз - круглощелевой согласный

кейінді дауыссыз - отодвинутый согласный

көмей дауыссыз - глоточный согласный

қатаң дауыссыз - глухой согласный

мұрын (жолды) дауыссыз - носовой согласный

тоғысыңқы дауыссыз - смычный согласный

тіл алды дауыссыз - переднеязычный согласный

тіл арты дауыссыз - заднеязычный согласный

тіл ортасы дауыссыз - среднеязычный согласный

тіл ұшы дауыссыз - альвеолярный согласный

тілшік дауыссыз - язычный (увулярный) согласный

ұяң дауыссыз - звонкий согласный

үнді дауыссыз - сонорный согласный

ілгерінді дауыссыз - продвинутый согласный

Дауыссыздардың жіктелімі - классификация согласных

Дауыссыздардың жүйесі - система согласных

Дауыссыздың қатаңдауы - оглушение согласного

Дауыссыздың ұяңдауы - озвончение согласного

Дауысты - гласный

ашық дауысты - открытый гласный

езу дауысты - негубной гласный

езулік дауысты - неогубленный гласный

ерін дауысты - губной гласный

еріндік дауысты - огубленный гласный

қысаң дауысты - узкий гласный

өшік дауысты - глухой гласный

сыбыр дауысты - шепотный гласный

тіл алды дауысты - переднеязычный гласный

тіл арты дауысты - заднеязычный гласный

тіл ортасы дауысты - среднеязычный гласный

Дауысты аралық - интервокальный

дауысты аралық дауыссыз - интервокальный согласный

дауысты аралық шеп - интервокальная позиция

Дауыстылар жүйесі - система гласных

Дауыстылардың жіктелімі - классификация гласных

Дауыстылар үндесімі - гармония гласных

Дәйекші - диакритика, апостроф

дәйекші белгі - диакритический знак

алмасым дәйекші - диакритический знак чередования

ашық дәйекші - диакритический знак открытости

әуез дәйекші - диакритический знак тембра

езулік дәйекші - диакритический знак неогубленности

екпін дәйекші - диакритический знак ударения

еріндік дәйекші - диакритический знак огубленности

жуан дәйекші - диакритический знак твердости

жуысым дәйекші - диакритический знак щелинности

жіңішке дәйекші - диакритический знак мягкости

кейінді дәйекші - диакритический знак отодвинутости

қатаң дәйекші - диакритический знак глухости

қысаң дәйекші - диакритический знак закрытости

қысқа дәйекші - диакритический знак краткости

созылым дәйекші - диакритический знак долготы

тоғысым дәйекші - диакритический знак смычности

ұяң дәйекші - диакритический знак звонкости

үндесім дәйекші - диакритический знак созвучия
үнді дәйекші - диакритический знак сонорности
ілгерінді дәйекші - диакритический знак продвинутости

Дәнекер - связка, переходной

дәнекер бөлік - переходной участок
дәнекер дауысты - соединительные гласные
дәнекер жалғаулық - соединительные союзы
дәнекер үйлесім - ассимилятивная связка
дәнекер үндесім - сингармоническая связка

Дәстүрлі - традиционный

дәстүрлі грамматика - традиционная грамматика
дәстүрлі тілтаным - традиционная лингвистика

Дыбыс - звук

дауыссыз дыбыс - согласный звук
дауысты дыбыс - гласный звук

Дыбыс күші - сила звука

Дыбыс құрақ - звуковой сегмент

Дыбыс созылымы - долгота звука

Дыбыс созылыңқылығы - длительность звука

Дыбыстаңба - транскрипция

фонетикалық дыбыстаңба - фонетическая транскрипция
фонологиялық дыбыстаңба - фонологическая транскрипция

Дыбыстаңбалау - транскрибировать

Дыбыс тұлға - звуковой (слуховой) образ

Дыбыс тіркесім - звукосочетание

Діріл - дрожащий

діріл дыбыс - дрожащий звук
діріл дауыссыз - дрожащий согласный
діріл дауыссыз дыбыс - дрожащий согласный звук

Егіз(ек) дауыссыз - двойной согласный

Езу - негубной

езу дыбыс - негубной звук
езу дауыссыз - негубной согласный
езу дауыссыз дыбыс - негубной согласный звук
езу дауысты - негубной гласный
езу дауысты дыбыс - негубной гласный звук

Езулік - неогубленный

езулік дыбыс - неогубленный звук
езулік дауыссыз - неогубленный согласный
езулік дауыссыз дыбыс - неогубленный согласный звук

Езу үндесім - негубной сингармонизм

Екпін - ударение

әуен екпін - мелодическое (тональное) ударение

еркін (жылжымалы) екпін - свободное (подвижное) ударение

күш екпін - силовое ударение

қосалқы екпін - второстепенное ударение

логикалық екпін - логическое ударение

негізгі екпін - главное ударение

сандық (созылыңқы) екпін - количественное (долготное) ударение

сөздік екпін - словесное ударение

тұрақты екпін - постоянное (фиксированное) ударение

фразалық екпін - фразовое ударение

ырғақ екпін - ритмическое ударение

Екпінді - ударный, ударенный

екпінді буын - ударный слог

екпінді дауысты - ударный гласный

екпінді сөз - ударное слово

екпінді тілдер - акцентные языки

Екпінсіз (бейекпін) - безударный

екпінсіз буын - безударный слог

екпінсіз дауысты - безударный гласный

екпінсіз сөз - безударное слово

екпінсіз тілдер - анакцентные языки

Екпінтаным - акцентология

Екшелім - фильтрация

Ем - лечение, лечебный (логопедический)

ем кесте - логопедическая таблица

ем құрақ - логопедический сегмент

Ерін - губной

ерін дыбыс - губной звук

ерін дауыссыз - губной согласный

ерін дауыссыз дыбыс - губной согласный звук

ерін дауысты - губной гласный

ерін дауысты дыбыс - губной гласный звук

ерін үндестігі (үндесімі) - губной сингармонизм (созвучие)

Ерін-ерін - губно-губной

ерін-ерін дыбыс - губно-губной звук

ерін-ерін дауыссыз - губно-губной согласный

ерін-ерін дауыссыз дыбыс - губно-губной согласный звук

Еріндік - огубленный

еріндік дыбыс - огубленный звук
еріндік дауыссыз - огубленный согласный
еріндік дауыссыз дыбыс - огубленный согласный звук
Ерін-тіс - губно-зубной
ерін-тіс дыбыс - губно-зубной звук
ерін-тіс дауыссыз - губно-зубной согласный
ерін-тіс дауыссыз дыбыс - губно-зубной согласный звук
Еселі - пропорциональный
Естілім - перцепция, перцептивный
естілім белгі - перцептивный признак
естілім фонетика - перцептивная фонетика
Жабысыңқы дыбыс - аффриката
қатаң жабысыңқы дыбыс - глухая аффриката
ұяң жабысыңқы дыбыс - звонкая аффриката
Жады (жаттам) - память
Жай - простой
Жақша - скобки
жай жақша - простые скобки
көлбеу жақша - курсивные скобки
өрнек жақша - фигурные скобки
тік жақша - прямые скобки
Жалаң (дауысты) - монофтонг
ашық жалаң дауысты - открытый монофтонг
қысаң жалаң дауысты - закрытый монофтонг
Жалғамалы (тіркесім) - агглютинативный
жалғамалы тіл - агглютинативный язык
Жалғаным - агглютинация
Жалқы - приватный
Жалпы - общий
Жанама - боковой
жанама дыбыс - боковой звук
жанама дауыссыз - боковой согласный
жанама дауыссыз дыбыс - боковой согласный звук
Жаңсақ - ошибочный
Жаппай - сплошной
Жапсар - стык
Жаратым (жарату) - реализация
Жартылай дауыссыз - полусогласный
Жартылай дауысты - полугласный
Жасалым - артикуляция (образование), артикуляционный

бос жасалым - ненапряженная артикуляция
босаң жасалым - полунапряженная артикуляция
жасалым орны - место образования
жасалым амалы (тәсілі) - способ образования
ширақ жасалым - напряженная артикуляция

Жасанды - искусственный

жасанды буын - искусственный слог
жасанды дыбыс - искусственный звук
жасанды дауыссыз - искусственный согласный
жасанды дауыссыз дыбыс - искусственный согласный звук
жасанды дауысты - искусственный гласный
жасанды дауысты дыбыс - искусственный гласный звук
жасанды тіл - искусственный язык

Жаттам - память

көз жаттам - зрительная память
қол жаттам - тактильная память
естілім жаттам - слуховая (перцептивная) память

Жедел жазба - скоропись

Жинақы - компактный

жинақы дыбыс - компактный звук
жинақы дауысты - компактный гласный
жинақы дауысты дыбыс - компактный гласный звук

Жиынтық - сводный

жиынтық кесте - сводная таблица
жиынтық мәтін - сводный текст

Жиі - частый, распространенный

Жиілік - частота, частотность

Жоғары - высокий

Жоғары сатылы - высокого подъема

жоғары сатылы дауысты - гласный высокого подъема

Жуан - твердый

жуан дыбыс - твердый звук
жуан дауыссыз - твердый согласный
жуан дауыссыз дыбыс - твердый согласный звук
жуан дауысты - твердый гласный
жуан дауысты дыбыс - твердый гласный звук

Жуысым - щелинность

бос жуысым - ненапряженная щелинность
босаң жуысым - полунапряженная щелинность
ерін жуысым - губная щелинность

ерін-ерін жуысым - губно-губная щелинность
ерін-тіс жуысым - губно-зубная щелинность
жайылыңқы жуысым - плоскощелевая щелинность
жинақы жуысым - круглощелевая щелинность
таңдай жуысым - небная щелинность
таңдай алды жуысым - переднеязычная щелинность
таңдай арты жуысым - заднеязычная щелинность
таңдай ортасы жуысым - среднеязычная щелинность
тіл ұшы жуысым - альвеолярная щелинность
тілшік жуысым - увулярная щелинность
ширақ жуысым - напряженная щелинность

Жуысыңқы - щелинний

бос жуысыңқы - ненапряженный щелинний
босаң жуысыңқы - полунпряженный щелинний
ерін жуысыңқы - губной щелинний
ерін-ерін жуысыңқы - губно-губной щелинний
ерін-тіс жуысым - губно-зубной щелинний
жайылыңқы жуысым - плоскощелевой щелинний
жинақы жуысыңқы - круглощелевой щелинний
таңдай жуысыңқы - небный щелинний
таңдай алды жуысыңқы - переднеязычный щелинний
таңдай арты жуысыңқы - заднеязычный щелинний
таңдай ортасы жуысыңқы - среднеязычный щелинний
тіл ұшы жуысыңқы - альвеолярный щелинний
тілшік жуысыңқы - увулярный щелинний
ширақ жуысыңқы - напряженный щелинний

Жұп - пара, парный

Жұптас - бинарный

Жүйе - система

дыбыс жүйесі - система звуков
дауыссыздар жүйесі - система согласных
дауыстылар жүйесі - система гласных

Жіктелім - классификация

айтылым жіктелім - акустическая классификация
дауыссыздар жіктелімі - классификация согласных
дауыстылар жіктелімі - классификация гласных
жасалым жіктелім - артикуляционная классификация
естілім жіктелім - перцептивная классификация
үйлес(ім) жіктелім - ассимилятивная классификация
үндес(ім) жіктелім - сингармоническая классификация

Жіңішке - мягкий

жіңішке дыбыс - мягкий звук

жіңішке дауыссыз - мягкий согласный

жіңішке дауыссыз дыбыс - мягкий согласный звук

жіңішке дауысты - мягкий гласный

жіңішке дауысты дыбыс - мягкий согласный звук

Затдерек - денотат

Заттекті - конкретность, конкретный

Зәрулік - актуальность

Зерттеу - исследовать

Зерттеме - исследование

Икемделу - адаптация

Интонация - интонация

Кейінді - отодвинутый

Кекеш – заика

Кесте - таблица

дауыссыздар кестесі - таблица согласных

дауыстылар кестесі - таблица гласных

Көз - зрение, зрительный

көз бейне (тұлға) - зрительный образ

көз жаттам - зрительная память

көз таным - зрительное восприятие

Көз - источник

дауыс көзі - голосовой источник

дыбыс көзі - звуковой источник

Көрнекі - наглядный

көрнекі кесте - наглядная таблица

көрнекі құрал - наглядное пособие

көрнекі сурет - наглядный рисунок

көрнекі сызба - наглядная графика

көрнекі үлгі (пішіндеме) - наглядная модель

Көмей - гортань, гортанный

көмей дыбыс - гортанный звук

көмей дауыссыз - гортанный согласный

көмей дауыссыз дыбыс - гортанный согласный звук

Көмей қуысы - глоточный резонатор

Көмескі - слабый

Күш - сила

дыбыс күші - сила звука

Кідіріс (үзіліс) - пауза

дәнекер кідіріс - фонетическая пауза

үзік кідіріс - нулевая (глухая) пауза

Қарқын - интенсивность

дауыссыз қарқыны - интенсивность согласного

дауыссыз дыбыс қарқыны - интенсивность согласного звука

дауысты қарқыны - интенсивность гласного

дыбыс қарқыны - интенсивность звука

дауысты дыбыс қарқыны - интенсивность гласного звука

Қарқын - темп

сөйлеу қарқыны - темп речи

Қарсылас(ым) - антоним

қарсылас жұп - антонимичная пара

қарсылас сөз - антонимичные слова

Қатаң - глухой

қатаң дыбыс - глухой звук

қатаң дауыссыз - глухой согласный

қатаң дауыссыз дыбыс - глухой согласный звук

Қатаңдау - оглушение

қатаңдаған - оглушенный

Қатар - ряд

Қатынасым - коммуникация, коммуникативный

қатынасым әдіс - коммуникативный метод

қатынасым әдістеме - коммуникативная методика

М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ ҰСЫНҒАН ӘДЕБИЕТ САЛАСЫНЫҢ ТЕРМИНДЕРІ

1. Авангардизм	Авангардизм
2. Авангардшы	Авангардист
3. Авантюралық роман	Авантюрный роман
4. Автобиблиография	Автобиблиография
5. Автобиография-өмірбаян	Автобиография
6. Автор бейнесі	Образ автора
7. Автор сөзі	Авторская речь
8. Автордың ойы	Замысел автора
9. Авторлық аударма	Авторизованный перевод
10. Авторлық баяндау	Авторское повествование
11. Авторлық даналар	Авторские экземпляры
12. Авторский гонорар	Авторлық қаламақы
13. Авторская рукопись	Авторлық қолжазба
14. Авторский автограф	Авторлық қолтаңба
15. Авторский текст	Авторлық мәтін
16. Авторский оригинал	Авторлық түпнұсқа
17. Авторский комментарий	Авторлық түсініктеме
18. Автоэпиграмма	Автоэпиграмма
19. Ағартушылық реализм	Просветительский реализм
20. Адамға арналған
эпиграмма	Эпиграмма
21. Адонис өлеңі	Адониев стих
22. Азаматтық лирика	Гражданская лирика
23. Айтыс өлең	Песенный айтыс
24. Айтыс	Айтыс
25. Айтысу	Поэтическое состязание
26. Айтушы	Выразитель, сказитель
27. Академиялық басылым	Академическое издание
28. Академиялық стиль	Академический стиль
29. Акаталектикалық өлең	Акаталектический стих
30. Акроөлең	Акростих
31. Акцентті өлең құрылысы	Акцентное стихосложение
32. Ақын	Ақын, поэт
33. Ақындық өлең	Поэтический стих
34. Александрия өлеңі	Александрийский стих
35. Алкей он бір шумағы	Алкеев одиннадцатисложник
36. Аллитерациялық өлең	Аллитерационный стих
37. Аллоним	Аллоним

38.	Алогизм	Алогизм
39.	Алтыбуынды өлең	Шестислоговый стих
40.	Алтыгармақ	Шестистрочный
41.	Альбомдық лирика	Альбомная лирика
42.	Амфибрахий	Амфибрахий
43.	Анаграмма	Анаграмма
44.	Анакреонт өлеңі	Анакреонт стих
45.	Анакреонттық	Анакреонтизм
46.	Аналитикалық тәсіл	Аналитический метод
47.	Ананим	Ананим
48.	Анапест	Анапест
49.	Анастрофа	Анастрофа
50.	Анахронизм	Анахронизм
51.	Антик өлең құрылысы	Античное стихосложение
52.	Антик шумақтары	Античные строфы
53.	Антиклерикал әдебиет	Антиклерикальная литература
54.	Антинигилистік роман	Антинигилистический роман
55.	Аңғару	Восприятие
56.	Аңдату	Пролог
57.	Аңдатпа, рецензия	Рецензия, аннотация
58.	Аңыз-жыр	Сказание
59.	Аңыз ертеке	Сказ
60.	Араб әдебиеті	Арабская литература
61.	Араб поэтикасы	Арабская поэтика
62.	Арабтану	Арабистика
63.	Аралас ұйқас	Витая рифма, смежная рифма
64.	Арбау	Заговор
65.	Арбау өлеңдер	Песни заклинания
66.	Ареалды әдіс	Ареальный метод
67.	Аристофан өлеңі	Аристофанов стих
68.	Арнау	Посвящение
69.	Арнау өлең	Песня-посвящение
70.	Архаикалық эпос	Архаический эпос
71.	Архетиптер	Архетипы
72.	Архилох өлеңі	Архилохов стих
73.	Архилох шумағы	Архилохова строфа
74.	Архитектоника	Архитектоника
75.	Асклепиад өлеңі	Асклепиадов стих
76.	Ассонанс	Ассонанс
77.	Ассоциация	Ассоциация
78.	Астарлап айту	Парафраза
79.	Астарлы сөз, тұспалдау	Подтекст

80.	Аударма	Перевод
81.	Аударма теориясы	Теория перевода
82.	Ауыз әдебиеті	Устная литература
83.	Ауызекі поэтикалық шығармашылық	Устно-поэтическое творчество
84.	Әдеби	Литературный
85.	Әдеби ағым	Литературное течение
86.	Әдеби бағыт	Литературное направление
87.	Әдеби байланыс	Литературная связь
88.	Әдеби-драмалық редакция	Литературно-драматическая редакция
89.	Әдеби жанр түрлері	Разновидности литературного жанра
90.	Әдеби пародия	Литературная пародия
91.	Әдеби мұра	Литературное наследие
92.	Әдеби манифестер	Литературные манифесты
93.	Әдеби мектеп	Литературная школа
94.	Әдеби процесс	Литературный процесс
95.	Әдеби норма	Литературная норма
96.	Әдеби сценарий	Литературный сценарий
97.	Әдеби тип	Литературный тип
98.	Әдеби тілден тыс лексика	Внелитературная лексика
99.	Әдеби характер	Литературный характер
100.	Әдеби шарж	Литературный шарж
101.	Әдеби шығармадағы мазмұн мен түр	Содержание и форма в литературном произведении
102.	Әдеби шығарма тілі	Язык литературного произведения
103.	Әдебиет жанрлары	Жанры литературы
104.	Әдебиет пәні	Предмет литературы
105.	Әдебиет тарихы	История литературы
106.	Әдебиет тектері	Литературные роды
107.	Әдебиет теориясы	Теория литературы
108.	Әдебиет түрлері	Виды литературы
109.	Әдебиеттану әдісі	Метод литературы
110.	Әдебиеттану библиографиясы	Литературоведческая библиография
111.	Әдебиеттанудағы библиографиялық әдіс	Библиографический метод в литературоведении
112.	Әдебиеттану термині	Литературоведческий термин
113.	Әдебиеттану терминологиясы	Терминология литературоведения
114.	Әдебиеттануға кіріспе	Введение в литературоведение

Әдебиеттанушы	Литературовед
Әдебиеттегі зерделілік	Интеллектуализм в литературе
Әдебиеттің көркемдік мәні	Художественное значение литературы
Әдебиеттегі қаһармандық	Героическое в литературе
Әдебиеттегі тарихилық	Историзм в литературе
Әдебиеттегі уақыт	Время в литературе
Әдебиеттердің өзара байланысы	Взаимодействие литератур
Әдебиеттегі топтастырудың бірыңғай схемасы	Единая схема классификации литературы
Әдебиеттің қоғамдық мәні	Общественное значение литературы
Әдебиеттің тәрбиелік мәні	Воспитательное значение литературы
Әдеби үйірмелер	Литературные кружки
Әдебиеттің халықтығы	Народность литературы
Әдебиетші	Литератор
Әдеп, әдептану	Этика
Әдістаным	Методология
Әзіл	Юмор
Әзіл өлең	Прибаутка
Әзіл пародия	Юмористическая пародия
Әзілдік поэма	Юмористическая поэма
Әзілкеш	Юморист
Әзілнама	Юмористика
Әлемдік әдебиет	Всемирная литература
Әлеуметтік лирика	Социальная лирика
Әлеуметтік-тұрмыстық эпос	Социально-бытовой эпос
Ән	Песня
Ән өлеңі	Песенный стих
Әңгіме	Беседа, рассказ
Әңгіме жанры	Жанр рассказа
Әңгімеші	Сказитель
Әңгімелесуші,	Собеседник
сұхбаттасушы	
Әңгімеші, әңгімелеуші	Рассказчик
Әпсана	Легенда
Әпсана /хикаят/	Легенда
Әскери естелік әдебиет	Мемуарная военная литература
Әуез	Тембр

150.	Әуен	Мелодия
151.	Әуенді	Мелодичный
152.	Әуенділік	Мелодичность
153.	Бағам, пікір, сарап	Рецензия
154.	Байлам	Завязка
155.	Байланысу типтері	Типы связи
156.	Байроншыл	Байронизм
157.	Байырғы сөз	Исконное слово
158.	Бақсы	Баксы
159.	Бақсы сарыны	Песнопение баксы
160.	Балалар әдебиеті	Детская литература
161.	Балалар фольклоры	Детский фольклор
162.	Баллада	Баллада
163.	Баллада шумағы	Балладная строфа
164.	Балама	Альтернатива, эквивалент
165.	Балама тәржіма	Адекватный перевод
166.	Банальді ұйқас	Банальная рифма
167.	Барабар мағына	Адекватное значение
168.	Бард	Бард
169.	Бармақ	Бармак
170.	Барокко	Барокко
171.	Бас қатысушы	Главное действующее лицо
172.	Бата	Благословление
173.	Бата сөз	Слово благословления
174.	Батырлық ертегілер	Героические сказки
175.	Батырлық өлеңдер	Героические стихи
176.	Батырлық эпос	Богатырский эпос
177.	Бахшы	Бахши
178.	Баяндама	Доклад
179.	Баяндамашы	Докладчик
180.	Баяндау тәсілі	Метод повествования
181.	Баяндаушы	Повествователь
182.	Баяндаушы бейнесі	Образ повествователя
183.	Баяти	Баяти
184.	Бәдік	Бадик
185.	Бәйіт	Бейт
186.	Бейәдеби лексика	Нелитературная лексика, нецензурная лексика
187.	Бейне, келбет	Портрет
188.	Бейнелеу әдісі	Метод изображения
189.	Бейнелеу құралдары	Изобразительные средства
190.	Бейнелеу өнері	Изобразительное искусство

191.	Бейтарап стиль	Нейтральный стиль
192.	Бейнелеу, сипаттау	Обрисовка
193.	Бейнелі сөз	Образная речь
194.	Бейімделген мәтін	Адаптированный текст
195.	Бейімделу теориясы	Теория адаптации
196.	Бестселлер	Бестселлер
197.	Беллетрист	Беллетрист
198.	Беллетристика	Беллетристика
199.	Бестармақ	Пятистишие
200.	Бесік жыры	Колыбельная песня
201.	Беташар	Беташар
202.	Би әндері	Плясовые песни
203.	Библиографиялық анықтама	Библиографический справочник
204.	Библиографиялық басылым	Библиографическое издание
205.	Библиографиялық жылнамалар	Библиографический ежегодник
206.	Библиографиялық көрсеткіш	Библиографический указатель
207.	Библиографиялық құралдар	Библиографическое пособие
208.	Библиографиялық сілтеме	Библиографическая ссылка
209.	Библиографиялық шолу	Библиографический обзор
210.	Библиографиятану	Библиографоведение
211.	Бөгде сөздер	Чужая речь
212.	Бөлім, тарау	Часть, раздел
213.	Буколика	Буколика
214.	Буколикалық поэзия	Буколическая поэзия
215.	Бунақ	Стопа
216.	Буын екпіні	Слоговое ударение
217.	Буын жазу	Слоговое письмо
218.	Буын жазуы	Силлабическое письмо
219.	Буын жігі	Слогораздел
220.	Буын тілдері	Слоговые языки
221.	Бұрмалау	Искажение
222.	Буффонада	Буффонада
223.	Бұқаралық ауызекі сөйлеу	Устная публичная речь
224.	Бүркеншік ат	Псевдоним
225.	Білімдарлық	Эрудиция
226.	Білімдар	Эрудит
227.	Білікті	Эрудированный
228.	Бүліну	Дифференциация
229.	Былина	Былина
230.	Бірыңғай ұйқас	Однородная рифма
231.	Веймар классицизмі	Веймарский классицизм

232.	Вирштер	Вирши
233.	Водевиль	Водевиль
234.	Газет жанрлары	Газетные жанры
235.	Герменевтика	Герменевтика
236.	Георгики	Георгики
237.	Гимн	Гимн
238.	Глосса	Глосса
239.	Гнома	Гнома
240.	Гошма	Гошма
241.	Градация-біртіндеп көтеру, дамыту	Градация
242.	Гусляр	Гусляр
243.	Фазел	Газел
244.	Фақлия	Гаклия
245.	Фашықтық эпос	Любовный эпос
246.	Ғұмырнама	Биография
247.	Ғылыми басылым	Научное издание
248.	Ғылыми стиль	Научный стиль
249.	Ғылыми фантастика	Научная фантастика
250.	Ғылыми фантастикалық әдебиет	Научно-фантастическая литература
251.	Дактиль	Дактиль
252.	Даралық стиль	Индивидуальный стиль
253.	Даралау	Индивидуализация
254.	Дастан	Дастан
255.	Дәйектеме	Цитата
256.	Дәстүр	Традиция
257.	Дәуір	Эпоха
258.	Дәуірнама	Эпопея
259.	Декаданс	Декаданс
260.	Декламация	Декламация
261.	Демонология	Демонология
262.	Деректі жанр	Документальный жанр
263.	Детективті әдебиет	Детективная литература
264.	Диалект	Диалект
265.	Дикторлық мәтін	Дикторский текст
266.	Диалогия	Диалогия
267.	Диалогтық сөйлем	Диалогический речь
268.	Дольник, өлең өлшемі	Дольник
269.	Дидактикалық әдебиет	Дидактическая литература
270.	Дидактикалық поэзия	Дидактическая поэзия
271.	Домалақ арыз	Анонимка

272.	Дерекі сөз, тұрпайы сөз	Вульгаризм
273.	Драматург	Драматург
274.	Драматургия	Драматургия
275.	Дума	Дума
276.	Дыбыс қайталама	Звуковой повтор
277.	Діни аңыз	Религиозная легенда
278.	Ділмар сөз	Афоризм
279.	Екіұштылық	Двусмысленность
280.	Елес	Иллюзия
281.	Елестету	Воображение
282.	Еліктеу	Подражание
283.	Ертегі	Сказка
284.	Ертегі жанры	Жанр сказки
285.	Ертегіге кіріспе	Присказка
286.	Еліктеп келемеждеу	Пародия
287.	Ертегілік проза	Сказочная проза
288.	Ертегілік эпос	Сказочный эпос
289.	Еркін аударма	Вольный перевод
290.	Еркін өлең	Вольный стих
291.	Еркін сөз	Непринужденная речь
292.	Ескертпе	Ремарка
293.	Естелік	Мемуар
294.	Естеліктер	Воспоминания
295.	Естірту	Естирту, песня оповещения
296.	Еуропа поэтикасы	Европейская поэтика
297.	Жабық метафора	Закрытая метафора
298.	Жабық ұйқас	Закрытая рифма
299.	Жазба	Запись
300.	Жазбаша сөз	Письменная речь
301.	Жазушы стилі	Стиль писателя
302.	Жазушы тілінің сөздігі	Словарь языка писателя
303.	Жазушының шығармашылық даралығы	Творческая индивидуальность писателя
304.	Жай метафора	Простая метафора
305.	Жай ұйқас	Простая рифма
306.	Жамбылтану	Жамбуловедение
307.	Жанр	Жанр
308.	Жанр поэтикасы	Поэтика жанра
309.	Жанрлар тұтастығы	Жанровое единство, синкретизм жанров
310.	Жанрлар жүйесі	Жанровая система
311.	Жануарлар туралы эпос	Животный эпос

312.	Жаңа жол	Абзацная строка
313.	Жаңа сөздер	Неологизмы
314.	Жаңашылдық	Новаторство
315.	Жаңылтпаш	Скороговорка
316.	Жапон поэтикасы	Японская поэтика
317.	Жапнай ұйқас (шұбыртпалы ұйқас)	Смешанная, развернутая рифма
318.	Жарапазан	Жарапазан
319.	Жар-жар	Жар-жар
320.	Жарты тармақ	Полустишие
321.	Жәрдемші, қосалқы кейіпкер	Вспомогательные персонажи
322.	Жедел корреспонденция	Оперативная корреспонденция
323.	Желдірме	Желдирме
324.	“Жетім” жол	Одиночная строка
325.	“Жетім” ұйқас	Одиночная рифма
326.	Жеті-сегіз буынды өлең	Семи-восьмисложный стих
327.	Жетітармақ	Семистишие
328.	Жинақы стиль	Лapidарный стиль
329.	Жоғары стиль	Высокий стиль
330.	Жоқтау	Причитание
331.	Жолжазба очерк	Путевой очерк
332.	Жорамал, болжам	Гипотеза
333.	Жұбату	Песня утешение
334.	Жұмбақ	Загадка
335.	Жұмбақ айтыс	Жумбак айтыс
336.	Жұмбақ өлең	Жумбак олен
337.	Жұп ұйқас	Парная римфа
338.	Жүйелі зерттеу	Системное исследование
339.	Жүйелі сөз	Системная речь
340.	Жылнама	Анналы, ежегодник, летопись
341.	Жырау	Жырау, вещий певец, оракул, жрец
342.	Жыр	Жыр, эпос
343.	Жыршы	Сказитель эпоса
344.	Заң әдебиеті	Юридическая литература
345.	Зерде	Интеллект
346.	Зухадият /өлең өлшемі/	Зухадият
347.	Идеология	Идеология
348.	Идея	Идея
349.	Идиллия	Идиллия
350.	Ижат	Устное народное творчество
351.	Импровизация	Импровизация
352.	Ирантану	Иранистика

353.	Инсценировка	Инсценировка
354.	Интермедия	Интермедия
355.	Кадрдан тыс мәтін	Закадровый текст
356.	Каламбур	Каламбур
357.	Канондық мәтін	Канонический текст
358.	Кантата	Кантата
359.	Квантитативтік өлең құрылысы	Квантитативное стихосложение
360.	Кейіпкер	Персонаж
361.	Кекесін	Ирония
362.	Келемеж сурет	Карикатура
363.	Киелі мәтіндер	Сакральные тексты
364.	Классикалық әдебиет	Классическая литература
365.	Комедия жанры	Комедийный жанр
366.	Компаративистика	Компаративистика
367.	Композиция	Композиция
368.	Көне түркілік әдеби тіл	Древнетюркский литературный язык
369.	Көне эпос	Архаический эпос
370.	Көнерген сөз	Устаревшие слова, архаизм
371.	Көңіл-күй лирикасы	Лирика настроений
372.	Көрермен	Зритель
373.	Көркем аударма	Художественный перевод
374.	Көркем әдебиет	Художественная литература
375.	Көркем әдебиет стилі	Художественный стиль
376.	Көркем әдебиет тілі	Язык художественной литературы
377.	Көркем әдіс	Художественный метод
378.	Көркем проза	Художественная проза
379.	Көркемдік деталь	Художественная деталь
380.	Көркемдік қиял	Художественный вымысел
381.	Көркемдік мұра	Художественное наследие
382.	Көркемдік монтаж	Художественный монтаж
383.	Көркемдік очерк	Художественный очерк
384.	Көркем проза жанрлары	Жанры художественной прозы
385.	Көркем туынды	Художественное произведение
386.	Көркем түйіндеу	Художественное обобщение
387.	Көркем тіл	Художественный язык
388.	Көркем шығармашылықты кешенді зерттеу	Комплексное изучение художественного творчества
389.	Көркемдік түр	Художественный вид
390.	Көркемдік редактор	Художественный редактор

391.	Көркемділік	Художественность
392.	Көркем өнер	Художественное искусство
393.	Көріктегіш эпитет	Украшающий эпитет
394.	Көсем	Корифей
395.	Көтеріңкі сарын	Патетика
396.	Көшпелі сюжет	Бродячий сюжет
397.	Көтерме қаламақы	Аккордный гонорар
398.	Күлдіргі ертегілер	Потешные сказки
399.	Күй	Кюи
400.	Күнделік	Дневник
401.	Кідіріс	Пауза
402.	Кірме сөздер	Займствованные слова
403.	Кіріспе новелла	Вводная новелла
404.	Кіріспе повесть	Вводная повесть
405.	Кітаби ақын	Книжный поэт, книжник
406.	Кітаби стиль	Книжный стиль
407.	Қазақи сөздер	Казахизмы
408.	Қағытпа	Реплика
409.	Қайталама ұйқас	Повторная рифма
410.	Қайым айтыс	Кайым айтыс
411.	Қайым өлең	Кайым олен
412.	Қақтығыс	Коллизия
413.	Қара өлең	Кара олен
414.	Қарапайым проза	Просторечная, устная проза
415.	Қасида, қасыда	Касыда
416.	Қаһармандық эпос	Героический эпос
417.	Қисса	Кисса
418.	Қиял-ғажайып ертегілер	Волшебные сказки
419.	Қобайыр	Кобайыр
420.	Қожоң (алтай)	Кожон
421.	Қос тармақ	Двустишие, дистих
422.	Қосалқы мағына	Побочное значение
423.	Қызықтама	Прибаутка
424.	Қығайтану	Китаеведение, синология
425.	Латифа	Латифа
426.	Лепті сұрау	Восклицательный вопрос
427.	Либретто	Либретто
428.	Лирикалық кейіпкер	Лирический образ
429.	Лирикалық проза	Лирическая проза
430.	Лирикалық шегініс	Лирическое отступление
431.	Лиро-эпос жанры	Лиро-эпический жанр

«ЕҢ СӘТТИ БАЛАМА» БАЙҚАУЫНА КЕЛІП ТҮСКЕН ҰСЫНЫСТАР

«Терминологиялық хабаршының» өткен санында байқауға келіп түскен ұсыныстардың бірқатарымен таныстырған болатынбыз. Осы жолы оқырмандарды соңғы ұсыныстармен таныстырып, байқаудың қорытындысын жариялаймыз. Байқауға қатысқан тіл жанашырларының бәріне алғыс білдіре отырып, тұрақты оқырмандарымыз Қ.Еламанов пен И.Мұхитұлын сөздерге өзіндік аударма ұсынған авторлар ретінде атап өтеміз. Берілген ұғымдардың мағынасын неғұрлым дәлірек берген Жамбыл политехникалық колледжінің оқытушысы Қ.Рақышева байқаудың жеңімпазы болып танылды. Енді оқырмандардан «Аудармасы қиындық тудырып жүрген сөздер мен атаулар» айдарына өз ұсыныс-пікірлерін жіберулерін күтеміз.

		Байқауға қатысушылар және олардың ұсыныстары					
№	Байқауға ұсынылған сөздер	Қ. Рақышева, Жамбыл политехникалық колледжінің оқытушысы	Ә. Әдімовынов, Тараз қалалық тіл басқармасының бастығы, Ө. Мұстафа, «Жамбыл-энергосервис» ААҚ аудармашысы	Т. Сүйіншина, Ы. Алтынсарин ат. әлеуметтік-гуманитарлық колледжі оқытушысы, Рудный қаласы	Ә. Қарасаев, Орал қаласы	Ә. Сүлейменова, Оңтүстік Қазақстан облыстық мұрағатының қызметкері	
1	аттестация	Іс-сынақ, сынама	Аттестация	Апат	Апат	Дәрежелер, бағыну	
2	авария	Апат, қатер	Авария, апат	Апат	Апат	Апат	
3	занятие	Қызмет ету, оқу	Дәріс, көпір	Іс, сабақ, шұғылданау	Зерделік	Сабақ, дәріс	
4	дифференциация		Дифференциация, жіктеу		Жіктеу		
5	интерес	1. Қызығушылық, құштарлық; 2. Мүдде	Мүдде, ықылас, қызығушылық	Мүдде, қызығушылық	Қызығу	Мүдде	
6	инспектор	Бақылаушы				Тексеруші, бақылаушы	
7	интенсивный	1. қарқынды; 2. басым	Интенсивті, қарқынды	Қарқынды	Қарқынды, үдемегі		
8	кадр	Маман, қызметкер	Кадр		Маман		
9	классика	Таңдаулы, озық үлгі	Классика		Өнегелі, маңызды		
10	корпус	Білімі, сыртқы тұлға	Корпус		Ғимарат		
11	лидер	Білімгер, білімпаз	Лидер	Саңлақ, дарабоз	Бастаушы	Көшбасшы	
12	манипуляция	Айла-өдіс, көзбайлау	Манипуляция		Білдірмей құбылту	Айла, амал, құлық	
13	модерн	Дәуірлес, гасырлас, тұтас	Модерн			Өзгеріс, ағым, жаңару	
14	норматив	Өлшем, мөлшер	Норматив	Шектеліме, шекқойылым	Мөлшер	Кеск, қалып	

Отызвчывый	Қамқоршыл, қайырым- шыл, ықыласшыл	Ақкөңіл	Елгезек	Көңілшектік	Ақкөңіл, қайырымды
15	очевидность	Анықтық	Айқындық	Ықтимал	Анық, қанық
16	потера	Шығын, жоғалу	Шығын	Шығын	Зиян, шығын, ысы- рап
17	приемлемый	Жарамды, қабыл- дауға болатын	қонымды	Қолайлы	Тіімді
18	процесс	Процесс	Үрдіс		Жүріс, барыс
19	режим	Тәртіп	Тәртіп	Орнаған тәртіп	Кесте, тәртіп
20	резерв	Қор			Қор, жинақ, қаз
21	ресурс	Резерв			Қаржы, қор
22	стажер	Стажер	Өтіміш	Жаттығушы	Үйренуші
23	станок	Станок		Қалып	
24	транспарентность	Транспаренттік			
25	ущерб	Залал, зардал	Зиян	Зиян	Залаң, зарар
26	урон	Ойран	Нұқсан	Зарар	
27	эжжлюзив	Эксклюзив			Даралық

АУДАРМАСЫ ҚИЫНДЫҚ ТУДЫРЫП ЖҮРГЕН СӨЗДЕР МЕН АТАУЛАР

Бұл айдармен әдеттегідей аударма, іс жүргізу, заң шығару барысында қиындық туғызып жүрген кейбір термин сөздер, сөз тіркестері мен атаулар ұсынылып отыр. Бұл атаулардың түрлі контексте қолданылуы, аударылуы туралы ұсыныс пікірлерді, түрлі баламаларды күтеміз.

абстракция
абсурд
авангард
аспект
дисциплина
изоляция
интерпретация
контекст
концентрация
компонент
оппозиция
период
подтекст
порядок
презумпция
преодоление
прокат
распорядок
режим
реквизиты
синкретизм
средство
стандарт
фаза
феномен
этап

МАЗМҰНЫ

Қазақстан Республикасы Үкіметінің жанындағы Мемлекеттік терминологиялық комиссияның ресми құжаттары.....	3
Терминологияның теориялық, ғылыми-практикалық мәселелері.....	11
Мемтерминкомға жолданған хаттар мен баспасөзде жарияланған материалдарға шолу.....	31
Ұсыныстар. Пікірлер.....	35
Мамандар талқысына.....	39
«Ең сәтті балама» байқауына келіп түскен ұсыныстар.....	65
Аудармасы қиын сөздер мен атаулар	68

ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ХАБАРШЫ

Шығаруға жауаптылар:

Ш.Құрманбайұлы (жауапты редактор),

С.Сапина

Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінің
Тілдерді дамыту департаменті
473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 22
Тел: 32-31-58, 32-31-00, 32-33-84

Теруге берілген күні 19.05.2003 ж. Басуға қол қойылған күні 26.05.2003 ж. Көлемі 4,18 баспа табақ.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс № 1469.
"Астана полиграфия" ЖАҚ -ы,
473000, Астана қаласы, Бейбітшілік көшесі, 25